

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота

ЙОСИФ РАЦІНГЕР/БЕНЕДИКТ XVI ПРО ВІРУ
ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНУ ОСНОВУ
ХРИСТИЯНСЬКОГО ЖИТТЯ

Студентка 6-го курсу Христина Зембіцька
(с. Августина)

Науковий керівник: Клара-Надія Кобелюх
доктор богослов'я

Львів 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Осмислення поняття віри Йосифом Рацінгером/Бенедиктом	
XVI.....	9
1.1. Ірраціональний характер віри.....	10
1.1.1. Віра як інша форма пізнання дійсності.....	10
1.1.2. «Серцем вірується».....	13
1.1.3. Віра як довіра.....	16
1.2. Раціональний характер віри.....	18
1.2.1. Співвідношення віри та розуму.....	20
1.2.2. Віра шукає істину.....	26
Розділ 2. Від індивідуального до еклезіального поняття віри.....	32
2.1. Індивідуальний вимір віри.....	32
2.2.1. Окреслення поняття особа.....	32
2.2.2. Особовий Бог.....	35
А) Біблійна віра Старого Завіту.....	35
Б) Біблійна віра Нового Завіту.....	36
В) Триєдиний Бог.....	37
2.2. Від «Я» до «Ти» та «Ми»	39
2.2.3. Віра як особистий досвід Бога.....	39
2.2.4. Віра як зустріч.....	42
2.2.5. Віра як діалог.....	46
2.3. Еклезіальний характер віри.....	48
2.3.1. Віра та Церква.....	48
2.3.2. Церква – «наша» чи Христова? Від «народу Божого» до «Тіла Христового».....	50
2.3.3. Церква як <i>κοινωνία</i> – <i>communicatio</i>	53

Розділ 3. Пасивна та активна віра або «від слухання до дії».....	58
3.1. Віра зі слухання.....	58
3.1.1. Вірити – це жити в послуху.....	58
3.1.2. Слухання Божого Слова.....	62
3.2. Віра діяльна.....	66
3.2.1. Євхаристія як серце місії.....	66
3.2.2. Віра як місія, що сповнюється в бутті «для» іншого.....	67
Висновки.....	77
Список використаних джерел і літератури.....	80

ВСТУП

В сучасному світі питання віри витіснене з публічного простору і переведене у приватний. Про віру говорити не популярно, а навіть, в певних країнах – це питання табу. Для християнина, життя вірою мало б бути очевидною передумовою життя в суспільстві. Однак, для віруючих сьогодні, не тільки виникає питання про місце віри у їхньому суспільному житті, але й про саму суть і сенс віри. Здається, що віра, і зокрема питання її поглиблення, стали настільки абстрактними поняттями, що людство зайшло у глибоку кризу віри.

Питання суті віри і зростання у ній, проблеми сумнівів та криз потребують особливого осмислення сьогодні зокрема в українському суспільстві, яке пережило багато змін за останні роки та у якому неминуче назріває криза віри у зв'язку із щораз швидшим розвитком новітніх технологій, поширенням ідеології релятивізму та відсутності спільних цінностей.

Вважаємо, що відповідальними за цей стан речей є не тільки кожен християнин зокрема, але, особливий обов'язок покладений на церковну ієрархію та богословів. Криза віри пов'язана не лише із занепадом духовного життя, але й із браком доброго фундаменту, розуміння підставових речей. Маємо на увазі тут не тільки зміст віри, без чого людина б не могла бути християнином, але робимо наголос на самому розумінні поняття віри, її сутності. Щоб жити по-християнськи, віруючий має знаходити відповіді на питання: «Що таке віра?», «Для чого я вірю?», «Чому вірю в Церкві?» та «Що означає бути віруючим на щодень?».

Саме на ці чотири запитання ми шукаємо відповідь у нашому дослідженні через призму творів визначного богослова та, як його небезпідставно називають, сучасного апологета віри, префекта Конгрегації Доктрини Віри Йосифа Рацінгера (1927-), який обійняв титул Римського Папи з 2005 до 2013 року під іменем Бенедикта XVI.

Базовими джерелами для написання магістерської роботи є його праці, які особливим чином торкаються питання віри: деякі – написані ще до періоду папства, а інші – в період його Понтифікату, зокрема вибрані проповіді, звернення, апостольські листи, послання та енцикліки. Основною книгою нашого дослідження стала найпопулярніша праця Й. Рацінгера *Вступ до християнства*, яка виникла на основі лекцій, що їх богослов читав в Тюбінгені та була перевидана десятки раз. В цій книзі Й. Рацінгер, відповідаючи на виклики часу, шукає та представляє нове розуміння суті християнської віри. Вона стала синтезом його богословської думки та зібранням основоположних ідей, саме тому на неї часто посилаються інші дослідники спадщини богослова. Ця праця найповніше представляє питання, що стали предметом нашого дослідження. Ще можна згадати про книги, які вийшли як інтерв'ю Й. Рацінгера та Петера Зевальда, зокрема *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті*, яку ми також часто цитуватимемо. Важливими дослідженнями є також книги Й. Рацінгера: *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час* та *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, у них віднаходимо цікавий синтез думок богослова. За період Папства, Бенедиктом XVI було виголошено багато проповідей та катехиз присвячених питанню віри. Окрім цих окремих звернень, важливими для нас стали його чотири енцикліки: *Deus caritas est*, *Spe salvi*, *Caritas in veritate* та *Lumen Fidei*¹.

Ціль нашого дослідження полягає в розкритті внеску Йосифа Рацінгера/Бенедикта XVI у розуміння віри у католицькому богослов'ї, показуючи корисне пристосування його богословських ідей у духовному житті християнина.

Небезпідставно ми вирішили не обмежувати дослідження лише до якогось конкретного періоду творчості богослова, а радше бажали показати, як ідеї Й. Рацінгера, що був викладачем Тюбінгенського університету, стали вченням цілої Церкви, що їх він проповідував, як Папа. Цей вибір допомагає нам здійснити

¹ Енцикліка *Lumen Fidei* підписана Папою Франциском 28 червня 2013 року. Ця праця була підготовлена ще Папою Бенедиктом XVI, але він не встиг її завершити до 28 лютого 2013 року, коли оголосив про зречення від престолу.

одне із завдань цієї роботи, а саме показати тяглість ідей богослова та запровадження їх в церковні документи.

Аналітичне опрацювання головних праць, документів та звернень Йосифа Рацінгера/Бенедикта XVI допоможуть нам досягти мети нашого дослідження. Мета передбачає застосування методу вибірки для виокремлення відповідних матеріалів, що стосуються предмету нашого дослідження. Метод аналізу та синтезу головних ідей богослова, встановлення зв'язків між ними та метод порівняння, щоб показати спільне та відмінне між вірою і розумом, особою та індивідом, та іншими ключовими поняттями в нашій роботі. Натомість метод узагальнення, допоможе зосередитись на головних поняттях та визначеннях. За допомогою методу абстрагування ми зупинимось і виокремимо найсуттєвіші проблеми та зможемо вибрати літературу, що найкраще їх представить. Також ми використаємо методи індукції та дедукції для переходу від окремих фактів та конкретних досвідів до загальних і навпаки. Важливим є також принцип зв'язку теорії і практики, який допоможе з'ясувати поєднання теоретичного вчення щодо питань віри із практичним виявом у житті християн і навпаки – перенести практичний досвід в теоретичне знання.

Наша праця складається із вступу, трьох розділів з підрозділами, висновку, списку використаних джерел та літератури. Такий поділ допоможе нам систематично представити нашу тему та виконати поставлені завдання.

В першому розділі наше завдання полягатиме не в пошуку універсальної дефініції поняття «віра», але, радше, навпаки: намагатимемось подати різноманітність визначень, які стосуються цього терміну. Робитимемо це з метою дослідити різнобічність цього поняття, показуючи, як віра проникає у всі сфери людської дійсності, як стає фундаментальною основою християнського життя. Цей розділ допоможе нам показати процес, що його проходить віра від початку її зародження в людині до моментів сумнівів та криз, а згодом, свідомого та вільного прийняття чи відкинення. Цей процес духовного розвитку християнина проходить між ірраціональністю та раціональністю, між довірою та розумом, тому проаналізуємо чи віра може бути розумною, яке місце займає в

ній процес пізнання та як впливає на духовне життя прийняття певних речей без доказів, та й, що взагалі спільного у віри та розуму. І на завершення знайдемо відповідь на питання, в чому полягає суть релігії та що у неї спільного із вірою та християнством.

В другому розділі ми покажемо, як віра переходить від особистого акту до спільнотового. Проаналізуємо причини тенденцій до так званої «приватної віри», та її вплив не тільки на духовне життя, але й на розуміння людиною своєї природи. З'ясуємо чи є різниця між індивідом та особою. Також, проаналізуємо чому криза віри так тісно пов'язана із кризою розуміння Бога як Особи, та як це все впливає на взаємини між людьми. Представимо віру як зустріч та з'ясуємо, що означає, коли кажемо що віра це діалог. Розглянемо еклезіальне богослов'я Й. Рацінгера/Бенедикта XVI та проаналізуємо, чи можлива віра поза Церквою та яка роль відведена поняттю *κοινωνία*.

Третій розділ ми присвятимо темі віри, що слухає і діє. Тому, найперше, з'ясуємо чи віра є свобідним вибором людини, чи можливо вона накидається ззовні, а чи навіть є плодом особистих фантазій. Також, проаналізуємо роль слухання в акті віри та значення послуху у сповненні людиною свого покликання, зокрема представимо, в чому власне полягає покликання християнина. Дамо відповідь на питання, чи може віра бути бездіяльною та чому власне Євхаристія є центром місії та впливає перш за все на якість духовного життя християнина, а також на діяльність.

Ще в 1968 році Йозеф Рацінгер у передмові до своєї книги *Вступ до християнства* написав: «Питання про те, що власне є змістом і сенсом християнської віри, сьогодні покрите туманом непевності, як ніколи раніше»². Відколи він у 2005 році став папою Бенедиктом XVI, вважав необхідним «заново відкрити дорогу віри, для того, щоб з кожним разом чіткіше виявляти радість та відновлений ентузіазм від зустрічі з Христом». 2012 рік папа Бенедикт XVI

² Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*. Львів 2008, 27.

проголосив «Роком віри», яким закликав усю Церкву до того, щоб заново відкрити фундаментальний зміст віри.

Оригінальність та новизна роботи полягає найперше в тому, що дана тема не досліджена в українському контексті, зокрема йде мова не лише про богослов'я Папи Бенедикта XVI, але й про саме переосмислення поняття віри. Також, в нашому дослідженні ми оригінально підходимо до висвітлення даної теми, адже об'єктом дослідження ми обрали шлях духовного зросту християнина і саме в цьому контексті ми досліджуємо питання віри, як фундаментальної основи. Саме завдяки правильному розумінню фундаментальних понять, людина може зростати у своєму християнському житті. Важливо, що в даному дослідженні ми звертаємо увагу не лише на теоретичні засади, але й на практичні. Це допомагає розуміти віру не лише в категоріях богословських, але життєвих, дотичних до конкретної щоденності, адже Бог є Живим і реально присутнім у вірі своїх учнів.

РОЗДІЛ 1.

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ВІРИ ЙОСИФОМ РАЦІНГЕРОМ/БЕНЕДИКТОМ XVI

Що таке віра? Чи можливо дати одне конкретне визначення поняттю віри, зокрема, коли йдеться про християнську віру?

Йосиф Рацінгер шукаючи відповідь на це питання та, намагаючись окреслити сам процес акту віри, пропонує до роздумів наступне відношення: «стояти на чомусь – розуміти»¹.

Коментуючи уривок із Книги Ісаї «Якщо не вірите, не встоїтеся» (Іс 7,9б), він зазначає, що «віра в Бога виявляється у тому, що людина втримує себе біля Нього, завдяки чому набуває твердої опори в житті»². Можна сказати, що людина зобов'язана обрати віру як фундамент та опору свого життя. З такої точки зору, означаємо віру «як зайняття певної позиції, як довірливе стояння на землі Слова Божого»³. В цьому ключі, віра представлена з позиції довіри. Натомість, у Септуагінті, даний уривок із Книги Ісаї, перекладається так: «Як не вірите, не зрозумієте». Віра в цьому перекладі пов'язується із розумом.

Зустрічаючи думки різних екзегетів щодо тлумачення даного уривку Святіший Отець роздумує над тим, як можуть бути пов'язані ці два тлумачення віри, як довіри, і як розуміння. Питання в тому, чи протистояють вони між собою чи, навпаки, доповнюють один одного? Чи може віра бути ірраціональною та раціональною одночасно?

В цьому розділі, отже, ми проведемо аналіз ідей Папи Бенедикта XVI, щоб зрозуміти не тільки чим є віра для християнина, подаючи певні дефініції, але й

¹ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*. Львів 2008, 59.

² Там само, 60. Також пор. Венедикт XVI. Енцикліка *Spe salvi*. Львів 2008, 7-9.

³ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 60.

окреслимо сам процес, що починається від прийняття її серцем і продовжується у критичних стінах розуму.

1.1. Ірраціональний характер віри

Кожна людина проходить свій шлях до віри. Говоримо не стільки про Таїнство Хрещення, що зазвичай відбувається в дитячих роках, скільки про усвідомлену позицію, в якій висловлюється бажання чи не бажання вірити у когось чи щось. Хтось приходить до віри через бездумне прийняття певних істин, які були закладені ще в дитинстві. Натомість, є ті, для кого цей шлях був справжнім інтелектуальним пошуком відповідей на екзистенційні питання.

1.1.1. Віра як інша форма пізнання дійсності

Німецький журналіст Петер Зевальд в одному із своїх інтерв'ю запитав кардинала Йосифа Рацінгера про суть віри. У своєму питанні він звернув увагу на те, що для багатьох людей релігія стала немовби «духовним корсетом, допоміжною конструкцією, яку слабка, нерозумна людина вигадує, щоб дати собі раду зі самою сабою та зі світом»⁴. Для підсилення цієї думки, журналіст навів також цитату К. Г. Юнга: «Релігії – це психотерапевтичні системи в найбезпосереднішому значенні цього слова. Церква володіє потужними образами, які виражають діапазон душевних проблем»⁵. Й. Рацінгер, хоч і не став заперечувати вплив релігії на психіку людини, своєю відповіддю дав зрозуміти, що вважати її психотерапевтичною системою не варто. Безсумнівним є те, що «релігія містить у собі животворні сили, і що вона дає відповіді на прабіди і прастрахи та допомагає їх подолати»⁶, але, якщо звести її лише до визначення К. Г. Юнга то, на думку богослова, вона втратить сенс та свої функції, а образи, навіть якщо і послужать їй додатком, не виражатимуть її справжню суть. Адже

⁴ Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*. Львів 2007, 23.

⁵ Там само, 23.

⁶ Там само.

суттю релігії є взаємини людини з Невідомим (Богом) та здатність творити ці взаємини⁷.

Варто зазначити, що Йосиф Рацінгер не вважає релігію і віру тотожними поняттями. Бо хоч суттю релігії і є взаємини людини з Богом, однак, лише до певної міри релігію можна назвати «вірою»⁸. На думку Рацінгера кожна релігія має свій основний елемент, без якого не може існувати, який наповнює її суттю та робить цілісною. Для одних – це поняття «закону», в інших – дотримання певних ритуалів, які не мусять включати віру. Тому, богослов сміливо стверджує, що «зовсім не samozрозумілим є те, що християнське буття засадничо виражається словом «вірую» і вірою визначає ставлення християнина до дійсності»⁹.

Для нього вірити:

означає, що людина не трактує зір, слух і дотик як повноту дійсності, що її оточує; не обмежує простір свого світу тим, що можна бачити і чого можна торкнутися, а шукає другу форму пізнання дійсності, яку власне і називає вірою, за допомогою якої взагалі кардинально відкриває свій світогляд¹⁰.

Тобто, віра є іншою формою пізнання дійсності. Богослов наголошує на певному ставленні до дійсності, коли невидиме стає реальністю, підставою людського буття, і, навіть більше – «віра означає переконання, що в глибині людини є місце котре неможливо жити та підтримувати тим, що видиме і відчутне, але котре здатне відчувати дотик невидимого і виявляється необхідним для її існування»¹¹.

Вірити можливо лише через навернення, зміну мислення, інше ставлення до дійсності. З однієї сторони, може здатися, що таке розуміння містить у собі щось містичне, а може, навіть, фантастичне. Однак, важливо чітко зрозуміти, що християнська віра не творить паралельної дійсності, яку хоче назвати реальністю. Вона проникає у повсякденне життя християнина, де ставить

⁷ Пор. Там само, 24.

⁸ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 41.

⁹ Там само, 42.

¹⁰ Там само, 43.

¹¹ Там само, 43-44.

фундаментальні питання про те, чим насправді є реальність, що таке істина, в чому сенс буття.

Роздумуючи над дилемою віри в теперішньому світі, Й. Рацінгер звертає увагу, що «... християнська віра стосується не лише чогось вічного, цілковито відмінного від людського світу і часу – як це думають коли говорять про віру, – а стосується радше питання Бога в історії, Бога як людини»¹².

Йосиф Рацінгер, ставши Папою Бенедиктом XVI, надалі розвиває свої богословські ідеї акцентуючи на важливості кращого розуміння та переживання християнами своєї віри. Звертаємо увагу на це тому, що хочемо показати наскільки це питання було фундаментальним для богослова. Отож, в 2012 році, документом *Porta Fidei* Папа Бенедикт XVI проголошує в Католицькій Церкві Рік віри. З цієї нагоди, протягом року він виголосив 18 катехиз присвячених темі віри, а після свого зречення, про яке повідомив 11 лютого 2013, цикл катехиз продовжив новообраний Папа Франциск¹³.

У своїй другій катехизі, можна сказати, що Папа Бенедикт XVI продовжив попередню думку, висловлену в праці *Вступ до християнства*. В цій науці він наголосив, що, оскільки йдеться про Бога в історії, християнин може вірити, саме тому, що Бог сам стає близьким і дотикається людської дійсності через Святого Духа та воскреслого Христа, через Них Він робить людей здатними прийняти живого Бога¹⁴.

Таким чином, віра не є іншою дійсністю і не залишає людину у її внутрішньому світі охоплюючи лише психіку, але, як вже згадувалось, є іншою формою пізнання себе, світу та Бога в конкретному житті. Отож, християнська віра усвідомлює себе Об'явленням, адже вона прокладає міст між «вічним» і «тимчасовим», між «видимим» і «невидимим»¹⁵. Папа Бенедикт XVI говорить, що «віра – це перш за все надприродний дар, дар Божий»¹⁶.

¹² Там само, 46.

¹³ У Рік віри було виголошено 46 катехез (18 – Папою Бенедиктом XVI, 28 – Папою Франциском) присвячених темі віри: *Catechesis of the Holy Father during the Year of Faith* // vatican.va.

¹⁴ Пор. Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?* // vatican.va (24.10.2012).

¹⁵ Див. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 46.

¹⁶ Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?*

Pablo Blanco Sarto, у статті *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, представляє синтез ідей Йосифа Рацінгера/Папи Бенедикта XVI. Автор звертає увагу, що на думку богослова, акт віри направлений до серця кожної людини. І, навіть більше, «віра залучає цілу особу: думки, моральність, почуття. Вона охоплює усі здібності та виміри особи»¹⁷. Також, у статті зазначається, що «віра – це відносини, що формуються між Ісусом Христом та кожним віруючим», ініціатором їх є Бог, який у свою чергу дарує людині благодать та можливість у свободі дати відповідь¹⁸. Отже, вірити по-християнськи – це приймати віру як дар та входити у стосунок з Богом й іншими християнами, адже:

в основі нашого шляху віри знаходиться Хрещення, яке дає нам Святого Духа, робить нас дітьми Божими в Христі і означає входження до спільноти віри, до Церкви: бо не віримо самі з себе, без попередньої ласки Святого Духа, не віримо у самотності, але із своїми братами¹⁹.

1.1.2. «Серцем вірується»

У першому пункті ми вже згадували про те що віра є іншою формою пізнання дійсності та мостом між «вічним» і «тимчасовим», між «видимим» і «невидимим». Саме завдяки їй, ми можемо зустрітися із Богом, який воплотився, адже одне з її завдань об'являти Його. Однак, коли говоримо про зустріч, то розуміємо, що не кожна людина в теперішньому своєму житті може досвідчувати Божу присутність безпосередньо через дотик, слух, зір. У 20 главі Євангелія від Йоана читаємо такі слова Ісуса, що були звернені до Томи: «Побачив мене, то й віруєш. Щасливі ті, які не бачивши, увірували!» (Йо 20,29).

Виникає запитання яким чином віра провадить людину до зустрічі з Богом і дає можливість Його бачити?

Як вже згадувалось раніше, Blanco Sarto наполягає на думці Папи Бенедикта XVI, що акт віри направлений до серця кожної людини²⁰.

¹⁷ Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI* [PDF] // *ET Studies. Journal of the European Society for Catholic Theology* 9 (2018/1) 132.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?*

²⁰ Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, 132.

Св. Павло пишучи до Римлян, каже: «Бо коли ти твоїми устами визнаватимеш Господа Ісуса і віруватимеш у твоїм серці, що Бог воскресив його з мертвих, то спасешся, бо серцем вірується на оправдання, а устами визнається на спасіння» (Рим 10,9-10).

Вірі властиві різні способи пізнання. З однієї сторони розуміємо під способом пізнання процес накопичення знань, однак, для християнина, цей процес є не тільки збиранням знань про Бога, але стосунком із Богом. А цей стосунок, у свою чергу, зароджується у серці, бо саме там Бог об'являє себе кожній людині, незалежно від її настанови до віри. Таким чином, людина, що вірить, пізнає також серцем.

В *Lumen Fidei* читаємо, що серце у Біблії розуміли як центр людини де перетинаються воля, розум, почуття і, саме через це «воно є місцем в якому ми відкриваємося для правди та любові»:

Якраз у цьому переплетінні віри з любов'ю, стає зрозумілою той, властивий вірі, вид пізнання, її сила переконання та здатність освітити наш шлях. Віра пізнає бо, пов'язана з любов'ю, оскільки вже сама по собі любов приносить світло. Пізнання через віру починається тоді, коли ми приймаємо безмірну Божу любов, що внутрішньо перетворює нас і робить здатними бачити дійсність новими очима²¹.

Енцикліка зазначає, що пізнання починається після прийняття Божої любові. Тобто, воно зароджується у серці людини, не через достовірність логічних аргументів, знання чи докази на користь віри, але через любов, джерелом якої є Бог. Енцикліка також говорить, що після прийняття цього людина починає по-новому бачити дійсність.

Цікаво над цією проблематикою роздумують св. Августин та Оріген.

Св. Августин у своєму творі *Трактат на 1 Послання Йоана 1,1*, на основі уривку із Першого послання Йоана²², розважає над тим, що саме має на увазі апостол говорячи про *бачення*. Роберт Л. Вилкен, що подає роздуми св. Августина у розділі *Віра як бачення невидимого у видимому*, звертає увагу на

²¹ Франциск. Енцикліка *Lumen Fidei* // vatican.va (29.06.2013) 26.

²² «Що було споконвіку, що ми чули, що бачили нашими очима, що оглядали і чого руки наші доторкалися, про Слово життя, – а життя об'явилося, і ми бачили, й свідчимо, й звістуємо вам життя вічне, що в Отця перебувало й нам явилось, – що ми бачили й чули, звістуємо й вам, щоб і ви мали спільність із нами. А наша спільність – з Отцем і з його Сином Ісусом Христом» (1 Йо 1,1-3).

деякі особливості даного уривку. Йоан пишучи про бачення переходить від тіла Христового до Слова життя, яке було «вічне», «в Отця перебувало і нам явилось»:

Дивлячись на Ісуса, Йоан бачив вічне Слово Боже. Він бачив Ісуса очима, але те, що він бачив очима аж ніяк не вичерпувало всього, що можна було побачити. Бо те, що він «узрів», – вічне Слово Боже, – не можна побачити фізичним зором²³.

Св. Августин вказує, що у Йоана бачення стосується не стільки тіла Христового, як самого Христа, якого до того могли бачити лише ангели, а після Воплочення кожен міг Його почути і діткнутися. Для св. Августина це означає, що «дійсність, видима лише для серця», віднині «стає видимою для очей задля зцілення сердець»²⁴. І тут ми можемо побачити цей зв'язок між видимою та невидимою дійсностями: «Тільки тому, що око бачить Слово, яке стало плоттю, воно може побачити те, що невидиме для ока, а серце може полюбити те, що невидиме»²⁵. Тому Р. Л. Вилкен стверджує: «Мовою Церкви такий спосіб бачення і такий спосіб пізнання називається *віра*. Без віри немає бачення і, отже, достеменного пізнання Бога»²⁶.

Аналізуючи позицію Орігена, хочемо зазначити також, що для нього «навіть ті, хто знав Христа у плоті, потребував віри, щоб пізнати Його по-справжньому»:

віра в Бога – це постава душі, через яку людина входить у життя Бога. Тож навіть тоді, коли ми споглядатимемо Бога лицем в лице, віра і далі буде потрібна, бо вона полягає не стільки у *способі* пізнання (як пізнаємо), скільки в тому, *кого* пізнаємо – Живого Бога [...] Знання про Бога живиться від свого об'єкта²⁷.

Віра починається у серці через те, що вона є даром Бога, а не зусиллям волі людини. Цей дар може бути прийнятим лише у поставі покори та сміливості, щоб таким чином могли довіряти та довіритися Божій волі²⁸.

²³ Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви*. Львів 2015, 182.

²⁴ Там само, 183.

²⁵ Августин. *Трактат на I Послання Йоана 1:1*. Цитовано за Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви*, 171.

²⁶ Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви*, 183.

²⁷ Оріген. *Коментарі на Євангеліє від Йоана 10:298-306*. Цитовано за Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви*, 183.

²⁸ Пор. Франциск, *Lumen Fidei*, 24.

Розуміючи віру як дар Бога, Папа Бенедикт XVI вважає, що Божа ініціатива та пропозиція не детермінують людину, але навпаки, наголошує, що віра як дар є актом глибоко вільним і людським²⁹.

1.1.3. Віра як довіра

Кожен стосунок передбачає чи, згодом, включає позицію довіри. Однак, чомусь, коли говорять про довіру в контексті християнської віри, то асоціюють її із сліпотою та необдуманістю, прийняттям певних істин без критичного аналізу, а значить із непевним, ірраціональним шляхом.

Та чи справді віра, що починається з довіри, а не розуму, не в змозі закласти добру основу для християнського життя? І чи можливе християнське життя без довіри?

Коли розглядаємо християнську віру як довіру, то говоримо не про стояння на логічних аргументах, але про певне переконання у Бозі, Його словах. Таким чином, довіра робить віру міцною опорою християнського життя. Адже, що може бути міцнішим за те, що силою свого переконання не піддається нищівній критиці логіки?

Для Й. Рацінгера «суть віри полягає у довірі до того, що людина сама не зробила і ніколи зробити не може, і що саме тому вона є основою всієї нашої діяльності та уможлиблює її»³⁰. У вірі людина вважає Бога своїм Творцем, підставою свого життя. Папа Бенедикт XVI наголошує, що «віра – це не просто інтелектуальна згода людини на конкретні істини про Бога; це вчинок, яким я вільно довіряю себе Богові, який є Отцем і любить мене; це вірність “Ти”, який дає мені надію та довіру»³¹.

Ми свідомі того, що не все є підвладне людині, не все можна пояснити та досягнути розумом. Однак, при цьому, ми не відносимо віру до неповної форми знання, не говоримо, що вона є думкою, яку необхідно перетворити в знання, але, навпаки, кажемо, що за своєю суттю вона є іншою формою духовної поведінки,

²⁹ Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?*

³⁰ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 60.

³¹ Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?*

переносимо її в іншу площину³². Богослов відносить її до сфери фундаментальних рішень, які можуть прийматися лише через віру. Він наголошує: «Кожна людина мусить якимось чином «вірити»³³.

Людина шукає сенс свого життя та вчинків, щоб могли на нього опертися, щоб мати підстави для свого життя. Таким чином, хтось знаходить цей сенс у матеріальному достатку, хтось у владі, інші у близьких людях. Все, що об'єднує ці «сенси», це хибне переконання в тому, що їх можна досягнути власними зусиллями, на них можна опертися і, головне, що вони є вічними. Однак, «сенс, який людина сама собі вимислила, не є жодним сенсом. Сенсу, тобто основи, на яку спирається уся наша екзистенція, не вигадують, його віднаходять»³⁴.

Хоч цю думку богослов писав в 1968 році, та в 2012, як Папа Бенедикт XVI, він і надалі вважає, що фундамент на який може опиратися людина, вона сама собі не придумує, але приймає з довірою як дар:

Я думаю, що у нашому повсякденному житті, позначеному проблемами та часом драматичними ситуаціями, ми повинні частіше роздумувати над тим, що вірити по-християнськи означає з довірою доручити себе глибокому сенсові, що підтримує мене і світ, тому сенсові, який ми не в змозі дати самі собі, але можемо лише отримати як дар, і це є фундаментом, на якому можемо жити без страху. І ми повинні бути в змозі проголошувати цю звільняючу і обнадійливу певність віри словами і показати це через наше християнське життя³⁵.

Саме тому Рацінгер говорить, що «вірити по-християнськи означає довіряти сенсу, на який спираюся я і світ; ставитися до нього як до твердого ґрунту, на якому я можу стояти без страху»³⁶. Для богослова, сенс є об'єктивною дійсністю. І він полягає не стільки у самому акті віри, тобто не в тому що я вірю, а в тому, у кого я вірю. Для християнина це означає «розуміти наше буття як відповідь на Слово, на Логос, який є основою всіх речей»³⁷. Сенс полягає у моїй довірі до тих правд на які я покладаюся, у які я повірив, яким довірив провадити мене у житті. Тобто «віра означає згоду на те, що сенс, який ми не вигадуємо, а лише можемо

³² Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 61.

³³ Там само, 62.

³⁴ Там само, 63.

³⁵ Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?*

³⁶ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 63.

³⁷ Там само.

сприйняти, нам уже дарований так що нам його треба лише прийняти і йому довіритися»³⁸. Таким чином, людина починає вірити у своєму серці завдяки досвіду любові в основі якого завжди стоїть правда.

З вище сказаного можемо зробити висновок, що в християнській вірі надається першість прийманню, адже ініціатором завжди є Бог. Однак, це зовсім не означає, що віра як довіра є сліпим прийняттям. Вона, також є пошуком, що можливий не шляхом за допомогою логіки, а в першу чергу через споглядання, відкривання серця на слухання, що веде до розумної згоди. Саме серце стає місцем зустрічі віри та правди, віри та знання. Адже «людський шлях до істини буття проходить не через знання, а через розуміння: розуміння сенсу, якому людина довірилася. І, звичайно, розуміння відкривається лише за умови стояння на основі, а не поза нею»³⁹.

Підсумуємо цей підрозділ словами Йосифа Рацінгера: «...вірити – це з довірою стати на певному ґрунті не тому, що я його створив й дослідив, а навпаки, саме тому, що не є його творцем і не можу його дослідити»⁴⁰. Для богослова, цей шлях не є «сліпим відданням себе ірраціональному. Навпаки, це наближення до «логосу», до «розуму», до сенсу й, отже, до самої істини, тому що ґрунт, на який стає людина, має бути самою істиною, що відкривається»⁴¹.

1.2. Раціональний характер віри

Якщо довіра сприяє тому, щоб віра могла стати фундаментальною основою християнського життя, то що можемо сказати про знання та раціональний пошук? Адже не всі християнські правди віри витримують критику холодного розуму. То, яким чином раціональний шлях, що часто провадить до сумнівів та кризи віри може бути корисним для духовного життя християнина?

В одній із розмов з Петером Зевальдом, що описана в книзі *Бог і світ: Тайнства християнської віри*, Йосиф Рацінгер сказав: «Віра кидає виклик нашій

³⁸ Там само.

³⁹ Там само, 66.

⁴⁰ Там само, 64.

⁴¹ Там само, 65.

здатності розуміти»⁴². Адже, людина не може зростати у вірі, якщо залишає її на рівні емоцій. Таку віру може підтримувати лише страх, що веде до деградації, а не зросту. Віра апелює до розуму, входить із ним у дискусію, «тому що висловлює істину – і тому що розум був створений задля пізнання істини»⁴³.

«Віра без розумного пізнання є лише емоцією»⁴⁴, так свого часу висловився Патріарх Йосиф Сліпий.

В цьому підрозділі хочемо знову згадати уривок з Ісаї, у версії перекладу Септуагінти: «Якщо не повірите, не зрозумієте». Про цей варіант перекладу згадує Й. Рацінгер у праці *Вступ до Християнства*, а згодом і в енцикліці *Lumen Fidei*.

Він звертає увагу на різні тлумачення даного уривку. З однієї сторони, такий переклад пояснюється процесом еллінізації, а відповідно інтелектуалізації Слова Божого. Тому, «замість стояти на твердій основі надійного Слова Божого тут, мовляв, віра пов'язується з розумінням та розумом і таким чином переноситься у зовсім іншу, невідповідну їй площину»⁴⁵.

Так само в другій частині енцикліки *Lumen Fidei*, говориться, що «може здатися, що грецька версія Біблії, переклавши "бути стійким" як "зрозуміти", глибоко змінила зміст тексту в результаті переходу від біблійного поняття довіри Богові до грецьких понять раціонального розуміння»⁴⁶. Однак, Рацінгер, хоч і не до кінця погоджується з таким перекладом, все ж вважає його частково правдивим. Бо для нього «стояння на твердій основі, що в гебрайському тексті є змістом віри, безперечно пов'язане з розумінням»⁴⁷. Цю думку він написав у праці *Вступ до християнства*, а згодом повторив і в енцикліці *Lumen Fidei*, де зазначив, що даний переклад, хоч і пов'язує з елліністичною культурою, відповідає духу єврейського тексту⁴⁸.

⁴² Рацінгер Й. *Бог і світ: Тайнства християнської віри. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*. Жовква 2009, 45.

⁴³ Там само, 45.

⁴⁴ Муха О. *Співвідношення віри та розуму: дискусія триває* // religion.in.ua (07.12.2010).

⁴⁵ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 60.

⁴⁶ *Lumen Fidei*, 23.

⁴⁷ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 60.

⁴⁸ Пор. *Lumen Fidei*, 23.

Тобто, без віри християнин, не тільки не має на що опертися, кому довіритися, але й, не зможе отримати правдиве знання і зрозуміти діяння Бога. З однієї сторони «віра як акт перевищує всякий досвід»⁴⁹, передує розумінню і є більшою за людські спроби осягнути її розумом, однак, при цьому, і можливо, завдяки цьому, «віра через її глибинний зв'язок з правдою, може відкрити нове бачення речей, [...], бо її погляд сягає далше, тому що містить у собі Діяння Бога, котрий є вірним своєму союзу і обітницям ним даним»⁵⁰.

1.2.1. Співвідношення віри та розуму

Йосиф Рацінгер наголошує, що християнській проповіді притаманна зрозумілість, «тому намагання християнства дати відповідь – причому відповідь зрозумілу – є чи не найважливішим його завданням»⁵¹.

В цьому контексті ми не будемо розвивати питання вищості віри над розумом чи навпаки, але коротко згадаємо про основні вектори, які розвинулись в Церкві від початку її заснування. Для цього зосередимось на відомих висловах трьох визначних богословів, що зробили свій внесок у питанні віри та розуму: Тертуліана, св. Августина та св. Ансельма Кентерберійського.

Для Папи Бенедикта XVI питання співвідношення віри та розуму є дуже важливим та актуальним, тому цій темі він присвятив чимало праць. В нашій роботі, ми не будемо вдаватися в деталі, але спробуємо виокремити фундаментальні речі. Святіший Отець присвятив цикл катехиз найбільш важливим церковним письменникам перших чотирьох століть, що вийшли у праці під назвою *Отці Церкви. Від Климента Римського до святого Августина*.

На тему віри та розуму, зокрема їхнього розуміння в спадщині святих Отців, написано багато різноманітних досліджень. Варто згадати енцикліку Івана Павла II *Fides et ratio*, в якій Папа намагався показати, як віра і розум доповнюють один одного і відкривають людині шлях до Бога. В нашій праці ми не будемо детально

⁴⁹ Рацінгер Й. *Христос, віра і виклик культур* // *Сопричастя* 4 (2002) 62.

⁵⁰ *Lumen Fidei*, 24.

⁵¹ Бенедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 165.

розвивати цю тему, лише коротко звернемо увагу на думки попередньо згаданих богословів, в яких відображається вся суть їхніх богословських ідей.

У III ст. Тертуліан, один із перших апологетів християнської віри, прославився своєю позицією, в якій заперечував зв'язок віри та розуму. Його знаменита фраза *Credo quia absurdum est*⁵², стала гаслом проти раціоналістичного богослов'я. Попри більшість богословів патристичної доби, що підтримували і розвивали зв'язок віри і розуму, Тертуліан відкидав можливість раціонального мислення та спроби розуму бути корисними вірі, тому людське пізнання, що є обмеженим, нічого не додає до віри і є шкідливим⁵³.

Крилатим висловом св. Августина є слова: *Credo ut intelligam; intelligam ut credo*⁵⁴ (св. Августин Проповіді 43, 7, 9). В цьому виразі відображається весь шлях св. Августина, що його він пройшов у своєму християнському житті. Адже, спершу в молодому віці відвернувшись від християнства, він обрав розум як вихідну точку, що мала привести його до Бога, але, згодом, він зрозумів, що вихідною точкою є віра. У *Сповіді* св. Августин описав свій досвід так:

Я, страждаючи і знесилоючись від нестачі правди, шукав Тебе, Боже мій (сповідую це Тобі, бо Ти з милосердя наді мною тоді, коли я ще не зізнався Тобі в цьому), шукав Тебе не засобами свого розуму, завдяки якому Ти зволив поставити нас над тваринами, а своїми тілесними чуттями! Але Ти був у мені глибший за найглибші таємниці моєї душі і вищий за найвищі її злети⁵⁵.

До навернення святий Отець надавав першість розуму, а після – віри. Читаючи *Сповідь* Августина, цікавим є те, що розуміння, все ж відіграло чималу роль у його прийнятті віри. Через досвід і знання, Гіпонський єпископ зміг не те, щоб зрозуміти віру, а в ній Бога, але знайшов шлях до прийняття християнства, що не перечив розуму, не відкидав інтелектуального пізнання. Тому, згодом, Августин писав:

(Я) почав більше цінувати католицьку віру, бо знаходив у ній більше розумної скромності й більше шляхетності, коли вона наказувала мені вірити в те, що взагалі не було доведене [...], ніж у маніхейців, які висміювали віру, зухвало обіцяючи знання, а

⁵² Вірю, бо це абсурдно.

⁵³ Пор. *Тертуліан* [PDF] // Шинкарук В. І. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ 2002, 637.

⁵⁴ Зрозумій, щоб вірити; повір, щоб зрозуміти.

⁵⁵ Августин. *Сповідь*, III, vi, 11 / перекл. з лат. Мушак Ю. Львів 2008, 53.

потім веліли вірити в безліч казкових нісенітниць, посилаючись на те, що їх не можна довести⁵⁶.

Папа Бенедикт XVI, у своїх катехизах зазначив, що «гармонія між вірою і розумом означає перш за все близькість Бога. [...] Саму цю близькість Бога до людини надзвичайно гостро відчував св. Августин»⁵⁷.

Ансельм Кентерберійський, визначний богослов кінця XI – початку XII століття, якого, хоч і називали «новим Августином»⁵⁸, розвинув свій особливий підхід до розуміння співвідношення віри і розуму. Особливим в підході св. Ансельма є те, що він веде аргументацію незалежно від Святого Письма та творів Отців, а віру, при цьому, робить основою своєї аргументації, вихідним і кінцевим пунктом⁵⁹. Богослов сформулював свій онтологічний аргумент, який звучить: *credimus te esse aliquid quo nihil maius cogitari possit*⁶⁰. Першим варіантом назви трактату Прослогіон, автор вибрав фразу *Fides quaerens intellectum*⁶¹. І зовсім небезпідставно, адже, як зазначив Папа Іван Павло II:

За святим архієпископом Кентерберійським, примат віри не суперечить незалежним шуканням розуму. [...] віра наказує, щоб її предмет був пізнаний за допомогою розуму; розум, сягаючи вершини своїх шукань, визнає, яким необхідним є те, що об'являє йому віра⁶².

Можемо сказати, що св. Ансельм з одної сторони послуговується розумом, однак, з іншої, бачимо, що вірі він надає першість, вважає що це вона шукає розумного обґрунтування, яке, допомагає краще усвідомити істини віри. Це власне і об'єднує його із св. Августином.

Не будемо більше зупинятися на цих визначних богословах, але повернемося до представлення питання віри і розуму в богословському доробку Йосифа Рацінгера/Папи Бенедикта XVI.

⁵⁶ Августин. *Сповідь*, VI, v, 7, 109; VII, xix, 25, 146-147.

⁵⁷ Бенедикт XVI. *Отці Церкви. От Климента Римського до святого Августина*. Москва 2012, 169-170.

⁵⁸ Schmitt F. S. *Anselm of Canterbury* // *New Catholic Encyclopedia*, т. 1. Washington 2003, 495. Цитовано за Баумейстер А. *Вступна стаття*. // Ансельм Кентерберійський. *Монологіон. Прослогіон* // перекл. з лат. Паранько Р. Львів 2012, xxxii.

⁵⁹ Там само, xxxv-xxxvi.

⁶⁰ «Віriamo, що Ти – дещо, від чого не можна помислити чогось більшого»: Ансельм Кентерберійський. *Монологіон. Прослогіон*, II, 173.

⁶¹ «Віра, що шукає розуміння»: Ансельм Кентерберійський. *Монологіон. Прослогіон*, передмова, 167.

⁶² Іван Павло II. *Енцикліка Fides et Ratio*. Київ-Львів 2000, 39.

У 1996 році, а в українському перекладі у 2007 році, світ побачила книга *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті*, в якій Петер Зевальд розмовляючи із Йосифом Рацінгером, запитав наступне: «Тертуліан – автор парадоксального вислову: “Я в це вірю, бо це безглуздо”. Августин вірив, “щоб пізнати”. Чому вірить кардинал Рацінгер?».

Отож Рацінгер, займаючи позицію Августина, навіть називаючи себе переконаним августиніанцем, дав таку відповідь на це питання: «Як творіння походить із розуму і є розумним, так і віра є, так би мовити, допіру сповненням творіння, а отже – дверима до розуміння; я в цьому переконаний. Тому вірити означає прийти до розуміння і знання»⁶³. Відповідаючи на наступне запитання богослов продовжив: «Я вірю! І вже сам акт віри означає: все це походить від Того, Хто Сам є Мудрість. Спочатку підпорядковуючись вірою Тому, Кого я не здатний розуміти, я усвідомлюю, що саме у такий спосіб відчиняю двері істинного розуміння»⁶⁴.

У статті на тему *Роль раціонального в релігії в інтерпретації Папи Бенедикта XVI*, Дарина Марціновська пише:

Понтифік, як одну із головних домінант віри обрав її раціональну природу, а тому виявляє у своїх дослідженнях особливий інтерес до аналізу природи віри з раціональних, ґрунтовних – типово німецьких позицій та дає глибоку інтерпретацію богословським, духовним, філософським, соціальним, природничим, екологічним і політичним передумовам віри⁶⁵.

Вбачаючи в сучасному світі велику прірву між вірою і розумом, Папа Бенедикт XVI намагається комплексно підійти до цього питання.

Важливим документом на який варто також звернути увагу є вже цитована нами енцикліка *Lumen Fidei*. Цей документ не тільки символічно підсумував 8-річне служіння Папи Бенедикта XVI на папському престолі, але й став підсумком його циклу енциклік про головні християнські чесноти: віру, надію і любов. Адже, у 2005 році вийшла його перша енцикліка *Deus caritas est*, а через два роки

⁶³ Бенедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 34.

⁶⁴ Там само, 35.

⁶⁵ Марціновська Д. *Роль раціонального в релігії в інтерпретації Папи Бенедикта XVI* [PDF] // Людинознавчі студії. Серія «філософія». Випуск 32 (2015) 108.

було видано *Spe salvi*. Кожна з енциклік присвячена окремій чесноті, але як сказав Папа Бенедикт XVI: «Віра, надія і милосердна любов нероздільні»⁶⁶, тому ці три теми розкриваються одна через одну:

Надія виражається у чесноті терпіння, що спонукає нас і далі творити добро навіть за начебто очевидної невдачі, а також у чесноті смирення, яка приймає тайну Господа і покладається на Нього навіть у темряві. Віра показує нам Господа, Який віддав заради нас Свого Сина, і продовжує в нас впевненість у звитяжній істині: Бог є любов! Таким чином наша нетерплячість і сумніви перетворюються на впевнену надію [...]. Віра, яка бачить любов Господа у пронизаному серці Ісуса на хресті, дає початок любові. Любов – це світло, єдине світло, здатне заново освітити потьмянілий світ і пробудити в нас мужність жити і працювати далі⁶⁷.

Проблема сучасної кризи віри яскраво показує ставлення людей до об'єктивної істини. Віру розуміють «як суб'єктивне світло, здатне, можливо, зігріти серце і принести особисту втіху, але яке, проте, не є таким, що його можна було б запропонувати іншим як об'єктивне і спільне світло, для освітлення шляху»⁶⁸. Аналізуючи стан християнства в сучасному світі богослов говорить про дехристиянізацію суспільства. В таких умовах, віру називають суб'єктивною релігійною формою або культурним чинником⁶⁹. Надії, що їх покладають на розум, під яким розуміють факти і все, що можна довести емпіричним шляхом, сьогодні досягли свого апогею. «Віру почали розглядати як стрибок в нікуди, який здійснюється за відсутності світла і керується сліпими емоціями»⁷⁰. Таке розуміння зводить віру лише до перепони, що стає на шляху розуму до пізнання та розвитку. У вступі енцикліки *Lumen Fidei* згадується як Ніцше, пишучи листа своїй сестрі Єлизаветі, спонукає її обрати свій шлях: «Ось тут розходяться шляхи людства: якщо хочеш осягнути душевний спокій і щастя, тоді вір, але якщо хочеш бути послідовником істини, тоді досліджуй»⁷¹. Тобто, для нього, прірва між почуттями і пізнанням, це прірва між вірою і розумом, вірою та істиною. Де остання не здобувається вірою, а є плодом досліджень нашого розуму. Віра не

⁶⁶ Бенедикт XVI, Енцикліка *Deus Caritas Est*. Львів 2008, 39.

⁶⁷ *Deus Caritas Est*, 39.

⁶⁸ *Lumen Fidei*, 3.

⁶⁹ Пор. Бенедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 120-121.

⁷⁰ *Lumen Fidei*, 3.

⁷¹ Там само, 2.

шукає, вона просто сліпо приймає речі такими, як вони є, так можемо розуміти слова філософа.

З однієї сторони, у світлі цих тенденцій, віру обмежили у праві співпрацювати із розумом, шукати аргументи та пояснення. Але «були й ті, хто намагався зберегти віру, знайшовши їй місце поруч із світлом розуму. Територія віри починалася там, де світло розуму вже не могло проникати, де впевненість людини зникала»⁷². Але таке оманливе місце і надалі залишає віру у світі почуттів, звідки виключено достовірність та об'єктивність.

Натомість, релігія «існує якраз для того, щоб інтегрувати людину в її цілісність, щоб поєднати почуття, розум і волю, бути посередницею між ними, і щоб дати відповідь на виклик цілісного буття, на виклик життя і смерті, суспільства і індивіда, сьогодення і майбутнього»⁷³. На думку Папи Бенедикта XVI криза нашого часу полягає якраз в тому, що ми самі віддалили розум і почуття один від одного. У статті на тему *Дороги віри в добу сучасних змін*, Й. Рацінгер наголошує, що віра є свідомою і не втікає в ірраціональність. Богослов звертає увагу, що в сучасному світі поняття «розум» тлумачать дуже вузько. А віруюча людина переконана у розумності всього сотвореного, адже вірить, що все «бере свій початок з творчого Розуму»⁷⁴. Тому покликання людини у цьому світі полягає в тому, щоб відкривати сліди цього розуму і розвивати речі згідно їхньої сутності⁷⁵. На думку Й. Рацінгера в сучасну добу кризи розуму, саме віра є тою, яка рятує розум, бо шукає його суть, а не намагається звести лише до того, що можна довести експериментально⁷⁶. Влучно про це написав Папа Іван Павло II в енцикліці *Fides et Ratio*, яка вийшла того ж року, що й стаття Папи Бенедикта XVI:

Віра і розум – ніби два крила, на яких людський дух підноситься до споглядання істини. Сам Бог прищепив людському серцю прагнення до пізнання істини, остаточною метою

⁷² Там само, 3.

⁷³ Ратцингер. *Вера - истина - толерантность: христианство и мировые религии* / Йозеф (Бенедикт XVI) Ратцингер. Москва 2007, 211.

⁷⁴ Ратцингер Й. *Дороги віри в добу сучасних змін* // *Сопричастя* 3 (1998) 24.

⁷⁵ Див. там само, 25.

⁷⁶ Див. там само, 25.

якого є пізнання Його самого, щоб людина, пізнаючи й люблячи Його, могла досягнути повноти істини про себе⁷⁷.

1.2.2. Віра шукає істину

«Я – істина» (див. Йо 14,6), говорить Христос. І хоч сьогоднішнє суспільство виключає істину із спільного блага, а заяви про одну істину називає нетолерантним ставленням та порушенням демократії, ми хочемо говорити про неї саме в контексті віри та розуму, щоб показати, яку позицію вона займає у їхньому діалозі.

Попередньо релігію було названо посередницею між почуттями та розумом. З'ясуємо, що лежить в основі релігії.

У книзі *Сущность и задачи богословия*, яка була видана німецькою мовою 1993 року, кардинал Йозеф Ратцінгер наголосив, що «основою будь-якої релігії є віра, а зерном віри – істина, істинні знання» – зазначає Дарина Марціновська в своєму дослідженні⁷⁸.

Влучно сказав св. Августин: «Ніхто не вірить у щось, поки спершу не переконається, що воно гідне віри... Все, у що віримо, віримо після осмислення...»⁷⁹. Тобто, знову ж таки, віра шукає розуміння, а останнє шукає істину.

Для Й. Рацінгера віра та істина є неподільними, тому становлять один шлях. Адже, щоб бути послідовником істини, потрібно як досліджувати, так і вірити, бо останнє без першого не має змісту. У своєму творі він пише про це так:

...віра за своєю суттю не містить нічого, що могла б вигадати людина, віра піднімається понад усім, що ми люди могли придумати. [...]. І тільки тоді, коли ми нарешті усвідомлюємо, що Він для нас щось зробив і що він є Богом для нас, – лише тоді здійснюється те, чого ми потребуємо і на чому можемо оперти своє життя⁸⁰.

Дарина Марціновська звертає увагу, що до такого висновку богослов приходив через системний порівняльний аналіз теології, філософії й інших

⁷⁷ Іван Павло II. Енцикліка *Fides et Ratio*, 39.

⁷⁸ Марціновська Д. *Роль раціонального в релігії в інтерпретації Папи Бенедикта XVI*, 108.

⁷⁹ Августин. *Про призначення святих (De praedestinatione sanctorum)*, 5 (PL 44: 962-963).

Цитовано

за Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви*, 171.

⁸⁰ Рацінгер Й. *Бог і світ: Тайства християнської віри. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 28.

наук⁸¹. У книзі *Суцність и задачи богословия*, на яку посилається також авторка статті, богослов звертає увагу, що

уніфікація технічної цивілізації призвела до фрагментації філософської свідомості і до знищення його безпосереднього змісту – питання про істину. [...] Істину тепер можна встановити «науково»; вона міститься в практиці, яка творить майбутнє. Істина стає методом, де метод розвивається як форма визначення майбутнього⁸².

У сучасному світі говорити про істину та одну правду є доволі складно. Адже, популярні сьогодні ідеї релятивізму переводять ці пошуки на суб'єктивну площину, а то й взагалі заперечують можливість її пізнати, натомість гарантуючи справжню свободу. У світлі цих тенденцій, спостерігаємо як люди втрачають орієнтири та цінності на які опиралися. Віра потребує істинного знання тому що тільки так можна закласти фундамент, що встоїться. Однак, є багато небезпек у зв'язку релігії та правди, адже є безліч зловживань на тлі політичного, суспільного та духовного життя людей. Увагу на ці проблеми звертає також енцикліка *Lumen Fidei*. У ній криза правди пов'язується із браком пам'яті в сучасному світі:

Оскільки питання про правду є насправді питанням про пам'ять, про ту пам'ять що сягає глибоко, оскільки стосується чогось, що було до нас, і таким чином здатна нас об'єднати незважаючи на наше мале і обмежене «я». Це є питання про походження всього, у світлі якого можна побачити кінцеве призначення – а тим самим і сенс нашого спільного шляху⁸³.

Роздумуючи над творенням світу, зокрема доцільністю віри у сотворення, Й. Ратцингер пише: «...віра в творіння розумна. Якщо розум, може і не має можливості сам собі її створити, він все ж, прямує до неї і знаходить в ній ту відповідь, яку шукав»⁸⁴. В енцикліці *Caritas in Veritate*, Бенедикт XVI пише, що сучасна людина стоїть не стільки перед вибором між вірою і розумом, скільки, між двома раціями: «розуму, відкритого на трансцендентність, або розуму, закритого в іманентності»⁸⁵. В цій праці Папа задається фундаментальним

⁸¹ Марціновська Д. *Роль раціонального в релігії в інтерпретації Папи Бенедикта XVI*, 108.

⁸² Ратцингер Й. *Суцність и задачи богословия. Попытки определения в диспуте современности*. Москва 2007, 87.

⁸³ *Lumen Fidei*, 25.

⁸⁴ Ратцингер Й. *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении*. Москва 2009, 36.

⁸⁵ Бенедикт XVI. Енцикліка *Caritas in veritate*. Жовква 2010, 74.

питанням: людина є витвором самої себе, чи залежить вона від Бога? Цікавою є думка Святішого Отця, що раціональність технічної дії може виявитися ірраціональною, якщо концентрується тільки на собі, адже, тим самим, відкидає сенс і цінності, тому:

...розум і віра йдуть один одному на допомогу. Тільки разом вони врятують людину. Захоплений чистою технічною дією, розум без віри приречений загубитися в ілюзії власної всемогутності. Вірі без розуму загрожує відособлення від конкретного життя осіб⁸⁶.

Петер Зевальд у питанні до Й. Рацінгера висловив стурбованість про те, що «переважна більшість наших сучасників не здатні вірити в те, що знають, і не знають, у що їм вірити». На це богослов сказав, що кожна людина має свої «внутрішні силові поля», які не завжди узгоджуються, однак, це не означає, що вони розділяють. Адже, точкою дотику та об'єднання для них є «спільна віра з Церквою, а також усвідомлення того, що цьому знанню я можу довіряти, що все інше знання отримує світло саме від нього, і навпаки – що все інше знання може його поглибити»⁸⁷. Як ми вже згадували раніше, віра пізнає через любов, а остання, завжди пов'язана із правдою, що допомагає їй бути стійкою та витривалою.

Ми вже говорили про потребу людини віднайти сенс свого життя. Для Й. Рацінгера сенс та істина переплітаються: «акт християнської віри містить переконання, що ґрунт, на який ми спираємося, “Логос”, те, що надає сенс, є істиною»⁸⁸. Цікавою є думка про те, що розуміти, означає вчитися осягати як сенс та істину саме ту основу на яку стає людина, тобто «пізнавати, що основа становить собою сенс»⁸⁹. З однієї сторони, ми зауважили, що сенс віднаходять, а не придумують, а тут вказуємо на те, як його можливо знайти, не тільки через довіру, але й пізнання розумом. І в цьому ключі, на думку богослова, саме віра

⁸⁶ Там само. Також пор. Benedict XVI. *Address of His Holiness Benedict XVI to the participants in the convention // vatican.va* (19.10.2006). Пор. Benedict XVI, *Homily of the Holy Father. Eucharistic Celebration Islinger Feld, Regensburg // vatican.va* (12.09.2006).

⁸⁷ Пор. Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 35-36.

⁸⁸ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 65-66.

⁸⁹ Там само, 66-67.

відіграє ключову роль, бо «розуміння зростає лише з віри»⁹⁰. Скажемо тут навіть більше, як зазначив Й. Рацінгер вже будучи Папою, людина повинна віднаходити не тільки *сенс*, але й *правду/істину*, адже в процесі пізнання правда також не є нашим витвором, людина її шукає та приймає, адже, вона «є даром, більша від нас, як навчає святий Августин»⁹¹. Святіший Отець уподібнює правду до любові, яка «не народжується з думки і волі людини, але в певний спосіб їй нав'язується»⁹².

Таким чином, віра, розум, пізнання, розуміння та істина тісно переплітаються даючи можливість людині закласти добру основу свого життя та провадять до правдивого стосунку.

З християнської точки зору, саме в стосунку з Богом, людина може пізнати істину та досягнути правдиву свободу. Й. Рацінгер у книзі *Нова пісня Господеві* зазначає, що свобода, яку сучасний світ позбавляє істини є обманом: «Христос – Істина, і це означає, що Господь, посвятивши нас у знання про Самого Себе, підносить нас, нічого невідаючих рабів, до Своїх друзів»⁹³. В Євангелії від Йоана читаємо: «Я на те уродився і прийшов у світ на те, щоб свідчити істину. Кожен, хто від істини, слухає голос мій» (див. Йо 18,37б). З однієї сторони говоримо тут про Об'явлення та Божественне знання. Однак, знання про Бога та істину, виявляє людині не тільки віра, але й сам розум. Згадуючи про політичні системи, що намагаються повністю відкинути питання про правду, яке не сумісне із ідеями релятивізму тим самим формуючи життя та думки суспільства, Й. Рацінгер наголошує:

... правда не є продуктом політики (більшості), а передує їй та просвітлює її [...]. Політика підтримує свободу і є справедлива тоді, коли служить системі цінностей і прав, які нам виявляє розум. Отже на противагу виразному скептицизмові релятивістичних і

⁹⁰ Там само, 67.

⁹¹ *Caritas in veritate*, 34: «Св. Августин детально вияснює цю науку у діалозі на тему вільної волі (*De libero arbitrio* II 3, 8 наст.). Він вказує на існування в душі «внутрішнього смислу». Цей смисл полягає у певній дії, виконаній поза нормальними функціями розуму, нерелексивній і мало не інстинктивній дії, з приводу чого розум, здаючи собі справу зі своєю минущою і небезпомилкової природи, приймає існування понад собою чогось споконвічного, абсолютно істинного і визначеного. Вряди-годи св. Августин надає цій внутрішній правді ім'я Бог (Сповідь X 24, 35; XII 25, 35; *De libero arbitrio* II 3, 8 наст.), а частіше Христос (*De magistro* 11, 38; Сповідь VII 18, 24; XI 2, 4)».

⁹² *Caritas in veritate*, 34; *Deus Caritas Est*, 3.

⁹³ Рацінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*. Жовква 2011, 40.

позитивістських теорій ми виявляємо тут принципову довіру до розуму, який може відкривати нам правду⁹⁴.

У попередньому пункті ми згадували про дехристиянізацію суспільства та місце розуму у сучасному суспільстві. Підсумовуючи цей підрозділ хочемо ще раз зазначити, що внаслідок деморалізації, в державах, що колись вважались християнськими, істина та мораль, перестали бути очевидними поняття. Таким чином, богослов звертає увагу, що «справжньою проблемою сьогодення є сліпота розуму щодо усього нематеріального виміру дійсності»⁹⁵. К. Поппер, над ідеями якого роздумує Рацінгер у книзі *Цінності в часи перемін*, сказав наступне:

Цінності, на яких ґрунтується демократія, як найдосконаліша форма організації відкритого суспільства, пізнаються моральною вірою: їх неможливо обґрунтувати раціонально. Та все ж процес критичного аналізу, що спричиняється до прогресу в науці, наближає до правди⁹⁶.

В Апостольському листі *Porta Fidei*, посилаючись на енцикліку Папи Івана Павла II *Fides et Ratio*, Папа Бенедикт XVI зазначає: «...Церква ніколи не боялася демонструвати, що між вірою та правдивою наукою не може бути суперечностей, бо вони обоє, хоч і різними шляхами, ведуть до правди»⁹⁷.

Коли Й. Рацінгер став Папою, Петер Зевальд, який неодноразово брав у нього інтерв'ю, ще як викладача богослов'я, а згодом Кардинала, звернувся із проханням, написати книгу-інтерв'ю про відносини між Церквою, вірою та сучасним суспільством. Під час їхньої розмови, автор звернув увагу на питання правди та релятивізму. Бенедикт XVI відповідаючи зазначив, що в сьогоденньому світі ми «мусимо мати відвагу сказати: Так, людина повинна шукати правду: вона здатна пізнати правду»⁹⁸.

Отож, в цьому розділі ми показали процес, що його проходить віра від прийняття її в серці до осмислення в критичних стінах розуму. Можемо зробити висновок, що на цьому шляху віра дотикається усіх вимірів людського життя та

⁹⁴ Рацінгер Й. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів*. Львів 2006, 57.

⁹⁵ Там само, 67.

⁹⁶ Там само, 67-68.

⁹⁷ Іван Павло II. Енцикліка *Fides et Ratio*, 34,106. Цитовано за Benedict XVI. *Apostolic Letter "Motu proprio data" Porta Fidei* // vatican.va (11.10.2011) 12.

⁹⁸ Бенедикт XVI. *Світло світу: Папа, Церква і знаки часу. Розмова з Петером Зевальдом*. Жовква 2015, 61.

природи самої людини. Ми показали, що віра може бути ірраціональною та раціональною одночасно, адже, вона є іншою формою пізнання дійсності. З однієї сторони є Об'явленням та даром, а з іншої неможлива без розуму та знання. Та, ці дві сторони не є протилежними, їх об'єднує любов, що шукає істину. Саме це закладено в основу принципу пізнання, що не можливе без довіри, прийняття, переміни, відкритості. Однозначно можемо ствердити, що християнство є розумною вірою. Вважаємо безпідставними сучасні звинувачення його у протидії розуму та начебто забороні людині пізнавати. Криза нашого часу пов'язана з тим, що самі люди віддалили розум і почуття один від одного, чого не робить саме християнство. Адже, воно вірить в Бога, який є Розумним началом. Тому, лише через близькість з Ним, християнин може справді жити своєю вірою та розуміти її, і тільки тоді, вона може стати фундаментальною основою його життя.

РОЗДІЛ 2.

ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДО ЕКЛЕЗИАЛЬНОГО ПОНЯТТЯ ВІРИ

Pablo Blanco Sarto, в праці на тему *Logos and Dia-Logos: Faith, Reason, (and Love) According to Joseph Ratzinger*, звертає увагу, що Й. Рацінгер, підходить до характеристики віри з різних точок зору. Автор статті виділяє три: богословська (Бог дає віру), персоналістична (кожен віруючий вільно та раціонально отримує віру) та еклезіально-сакраментальна (Бог дає віру в Церкві через Хрещення)¹.

В цьому розділі ми спробуємо на основі творів Й. Рацінгера представити його розуміння віри як індивідуального та еклезіального актів.

2.1. Індивідуальний вимір віри

Йосиф Рацінгер неодноразово згадує у своїх працях про сучасну кризу віри, яку пов'язує безпосередньо із відкинення віри в особового Бога та кризою розуміння людини як особи. Ставши Папою Бенедиктом XVI у промові на Світовий День Миру, він двічі наголосив, що великою проблемою сьогодні є «слабке» поняття особи².

Для того, щоб говорити про індивідуальний вимір християнської віри, найперше потрібно з'ясувати хто такий індивід та кого ми називаємо особою, тому в даному підрозділі звернемо увагу на розуміння особи у богослов'ї Й. Рацінгера.

2.1.1. Окреслення поняття особа

¹ Blanco Sarto. *Logos and Dia-Logos: Faith, Reason, (and Love) According to Joseph Ratzinger* [PDF] // *Anglican Theological Review* 92/3 (2010) 507. Цю думку автор розвиває також у статті: Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI* [PDF] // *ET Studies. Journal of the European Society for Catholic Theology* 9 (2018/1).

² Benedict XVI. *Message for the celebration of the World Day of Peace* // vatican.va (01.01.2007).

Кс. Bogumił Gacka у праці *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*, звертає увагу, що фундаментом поняття людської особи, на думку Й. Рацінгера, стали дискусії між філософією та богослов'ям, вірою і розумом, поміж грецьким *пous* та юдео-християнським *етіпа*³. На основі цих дискусій було сформовано як вчення про особу, так і розуміння Осіб Пресвятої Трійці.

У своїй праці *Вступ до християнства* Й. Рацінгер зазначає, що християнство почало розвивати поняття та ідею *особи* через спроби захистити християнський образ Бога⁴. Адже, віра у єдиного Бога та, водночас, троїчного, як і в перші століття, так і зараз, є великим питанням. Таким чином, виникла потреба пояснити, як християнська віра розуміє догмат про Пресвяту Трійцю, а разом з тим, як розрізняє поняття *індивід* та *особа*.

Й. Рацінгер роздумуючи над цими двома поняттям, писав наступне:

Грецьке мислення завжди сприймало поодиноких істот, серед них і людей, лише як індивід. Вони, мовляв, виникають внаслідок відбиття ідеї в матерії. Тому множинність завжди другорядна; важливим є єдине і загальне водночас. Християнин же бачить у людині не індивіда, а особу. На мою думку, в цьому стрибкові від індивіда до особи і міститься вся особливість переходу від античності до християнства, від платонізму до віри⁵.

Річард Горбань у своїй дисертації на тему *Персоналізм Ч. С. Бартніка*⁶: *різноаспектний філософсько-релігійний дискурс буття особи*, детально досліджуючи явище персоналізму, як у філософії, так і в богослов'ї, звертає увагу на процес формування поняття *особа* в християнській думці. Він зазначає, що у в праці *Dogmatyka katolicka*, Бартнік пов'язує розвиток поняття *особа* з формуванням науки про Бога:

Поняття «особи» християнська думка формувала в науці про Бога, де він виступав особою (*hipostasis, substantia*) в найбільш властивому значенні, а людина була нею лише за аналогією із Творцем. Згодом було винайдене поняття субзистенції, в якому підкреслюється елемент існування. Особа в такому значенні виступала окремою, самостійною дійсністю, яка сама себе окреслює і яку визначає її існування. Августин і Тома Аквінський ввели поняття «особа» (*substantia*) як «ставлення» до когось або чогось. Таке формулювання мало революційний характер у розвитку дефініції «особи», хоча

³ Gacka B. *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*. Warszawa 2010, 23. Детальна ця тема розвинена у статті: Ratzinger J. *Znaczenie osoby w teologii // Personalizm* 8 (2005).

⁴ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*. Львів 2008, 160.

⁵ Там само, 141.

⁶ Ч. С. Бартнік був рецензентом наукових праць Й. Рацінгера.

суперечило правилам логіки і філософського мислення, оскільки субстанція не може бути «ставленням», але набувало сенсу щодо тверджень християнства, зокрема пояснення «іншого» у Пресвятій Трійці, оскільки особа реалізувала свою істоту через відношення до когось іншого.⁷

Ця думка Бартніка є важливою для нас, адже коротко показує процес формування поняття *особа*. У свою чергу, Й. Рацінгер, як зазначає Bogumił Gaska розуміє особу як субсистенцію у відносинах, тобто суб'єкт відносин. Далі автор звертає увагу на персоналістичне бачення особи у двох вимірах: індивідуальному (як суб'єкт об'єктивний – *hypostasis*, так і суб'єкт суб'єктивний – *prosopon*) і комунітарному (особові відносини віри – відносини з Богом і суспільні відносини – відносини з ближніми), таким чином, персоналізм стає мостом між індивідуалізмом і колективізмом⁸.

Karol Wielgosz у своєму науковому дослідженні на тему *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji*, звертає увагу, що на думку Й. Рацінгера богослов'я повинно бути глибоко екзистенціальним, тобто пов'язаним із життям та зануреним у людську екзистенцію і буття самого Бога⁹. Тому, безсумнівно, богослов'я Й. Рацінгера є наскрізь персоналістичним, а особа Ісуса Христа є ключем для розуміння людської екзистенції¹⁰.

Іван Павло II, який розвиває своє персоналістичне богослов'я базуючись на неотомізмі, вважає, що поняття *особа* підкреслює гідність людини, і є глибшим за поняття *individium*, про це він пише у статті *Особа і вчинок в аспекті свідомості*¹¹. Він розуміє особу як суб'єкта, тому у статті *Томістичний персоналізм* формулює свою ідею так:

Розумна природа (людини) не має самостійного існування як природа, а суб'єктивує в особі. Тому особа є самобутнім суб'єктом існування і дії, що неможливо приписати самій розумній природі як такій. [...] Даний суб'єкт неможливо помістити в поняття

⁷ Горбань Р. *Персоналізм Ч. С. Бартніка: Різномасштабний філософсько-релігійний дискурс буття особи* [PDF]. Доктор наук. Дисертація, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України 2018, 69.

⁸ Gaska B. *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*, 179.

⁹ Пор. Wielgosz K. *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji* [PDF]. Ph.D. Praca doktorska, Uniwersytet Śląski 2019, 33.

¹⁰ Пор. Там само.

¹¹ Wojtyła K. *Osoba i czyn w aspekcie świadomości// Pastori et Magistro* (1966) 304. Цитовано за Горбань Р. *Персоналізм Ч. С. Бартніка: Різномасштабний філософсько-релігійний дискурс буття особи*, 124.

«індивідуальність» або «окрема людська одиниця», оскільки він являє собою щось більше, якусь особливу повноту буття, для позначення меж якого допустимо використовувати тільки слово «особа»¹².

Для Й. Рацінгера цим «щось більше» є розуміння особи як субсистенції¹³. А поняття субсистенції він виводить із Тринітарного богослов'я, яке згідно праць Рацінгера виступає одним із центральних для окреслення поняття особи.

Також, у богослов'ї Йоана Зізіуласа, грецького мислителя, «бути особою означає мати повноту життя та буття», про що згадує Сергій Говорун у своїй дисертації *Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку*¹⁴. І далі дослідник продовжує, що «протилежністю цьому є індивідуалізм, який означає смерть. Особою можна стати лише через спільність з іншими особами, а це передбачає ієрархію, на чолі якої стоїть *πρῶτος*. Такою спільністю трьох божественних осіб є Трійця¹⁵.

2.1.2. Особовий Бог

В цьому пункті коротко зупинимось на основних точках, які допоможуть нам краще зрозуміти особове буття в персоналістичному богослов'ї Й. Рацінгера.

А) Біблійна віра Старого Завіту

Для Й. Рацінгера вихідним пунктом розуміння Бога у Старому Завіті є історія про Неопалиму купину, що описана у книзі Виходу:

І сказав Мойсей до Бога: Як прийду ж оце я до синів Ізраїля і скажу до них: Бог батьків ваших прислав мене до вас, а вони запитають мене: Як йому на ім'я? - то що мені їм відповісти? І промовив Бог до Мойсея: Я той, хто є. І додав: Так промовиш до синів Ізраїля: „Я - є післяв мене до вас. І сказав Бог знов до Мойсея: Так промовиш до синів Ізраїля: Господь Бог батьків ваших, Бог Авраама, Бог Ісаака і Бог Якова післяв мене до вас. Таке моє ім'я навіки, і таке моє найменування з роду в рід. (Вих. 3,13-15)

В цьому уривку, Бог вперше називає себе на ім'я, чи вірніше називає себе «буттям», заявляючи про своє існування. Таким чином в традиції ізраїльського

¹² Wojtyła K. *Personalizm tomistyczny* // *Znak* 13 (1961) 666. Цитовано за Горбань Р. *Персоналізм Ч. С. Бартніка: Різномасштабний філософсько-релігійний дискурс буття особи*, 125.

¹³ Дану тему детально розвиває Bogumił Gaska у праці *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*.

¹⁴ Говорун С. *Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку* [PDF]. Доктор наук. Дисертація, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова 2019, 275.

¹⁵ Там само.

народу Бога почали називати «Ягве», тобто «Я є», що є вказівкою на особовість Бога. Варто коротко згадати також про те, що в часи вавилонської імперії, тобто період домойсеєвої віри Ізраїля в Бога, ідея особового Бога вже мала своє місце, а значить цей Бог розумівся таким, який «вступає у стосунки з людиною як із особою»¹⁶.

Окрім наголосу на особовість Бога, Й. Рацінгер звертає увагу на Його присутність, що виражається у вислові «Я є». Тобто, з різних пояснень цього об'явлення в Неопалимій купині, богослов вважає найголовнішою думку, що «цей Бог називає Себе просто “Я є”. Він просто є. І це, звичайно, означає, що Він завжди присутній – для людей – учора, сьогодні, завтра. [...] Він представляє Себе якраз як Той, Хто є, в своїй неповторності»¹⁷.

Також, у вище згаданому уривку Бог який називає себе Богом Авраама, Ісаака і Якова, пов'язує себе із людиною та її життям. Й. Рацінгер пише, що Бог Ізраїля є Богом людей, тому Він є там, де людина, на протиположність поганським божкам, які будучи прив'язаними до одного місця вважалися місцевими божками¹⁸. Таким чином, богослов зазначає, що Ізраїль бачить Бога не в просторовій площині, а особовій, тому Він є всюди, є близьким до людини, знаходиться на площині «я» і «ти», і це стає базовим також для новозавітньої віри.

Отож, «Ягве» – це ім'я Бога, який каже не тільки «Я є», а також, «я тут», «я з вами», цей Бог відкриває себе як Бог людини¹⁹.

Б) Біблійна віра Нового Завіту

Роздумуючи над новозавітньою вірою в Бога та її зв'язком із поняттям *особа*, Й. Рацінгер бере за основу Євангеліє від Йоана, в якому, Євангелист часто пише про вже згадане нами ім'я Бога «Я є». На думку богослова, Йоан мислить в контексті книг Старого Завіту, та йде далі, чинячи вираз «Я є» «центральною

¹⁶ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 105-106.

¹⁷ Рацінгер Й. *Ісус з Назарету. Від Хрещення в Йордані до Переображення*. Жовква 2009, 347-348.

¹⁸ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 107. Також дана тема проаналізована в праці Гаска В. *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*, 76-77.

¹⁹ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 112.

формулою своєї христології», своєї віри в Бога²⁰. Йоан хоче наголосити на зв'язку між Ісус Христом та Богом Ізраїля. Тому, цей вислів є ключовим в його Євангелії, але, як ми вже сказали, він пов'язаний із тою самою історією об'явлення Бога в Неопалимій купині. Й. Рацінгер вважає, що «кажучи: «Я є», Ісус підхоплює цю історію і пов'язує її із Собою. Він показує свою неповторність: у Ньому особисто присутнє таїнство одного Бога»²¹.

Ч. С. Бартнік аналізуючи вираз «Я є», звертає увагу на зв'язок людської особи та Особи Христа»:

Згадані слова Христа можна вважати своєрідним визначенням поняття особи, яке складається з двох елементів: субзистенції і «я». В аспекті субзистенції Христос є абсолютно самостійним існуванням, джерело якого походить від нього самого – «Я існую». Аналогічно Христові, кожна особа визначається через існування, тому християнин передовсім – істота, яка існує, реально й емпатично²².

Підсумовуючи цей пункт зазначимо, що Воплочення Ісуса є продовженням та сповненням у всій повноті значення Божого імені об'явленого Мойсеєві. Тому, Й. Рацінгер пише, що у Христі Бог увійшов у співіснування з нами ставши одним із нас, таким чином Він став тим, кого можна назвати, кого можна кликати²³. Бог сам став особою, щоб вповні розкрити, ким є людина як особа.

В) Триєдиний Бог

Вже в Старому Завіті, Ізраїльська віра в Бога, якого називали спершу Ел, а згодом Елогім, на думку Й. Рацінгера є прообразом ідеї Бога як Трійці. До такого висновку він приходить аналізуючи категорії однини і множини (надаючи одиничному примат над загальним), розуміючи Бога як єдиного, все ж можна віднести Його до категорії множини, та в результаті Бог все одно перевищує ці категорії, будучи і єдиним і всім, ця «внутрішня логіка християнської віри», як називає її богослов, веде до віри в Триєдиного Бога²⁴.

²⁰ Там само, 115.

²¹ Рацінгер Й. *Ісус з Назарету. Від Хрещення в Йордані до Переображення*, 348.

²² Bartnik Cz. St. *Pan historii jako «Jam Jest» dziejów* // Bartnik Cz. St. *Osoba i historia: Szkice z filozofii historii*. Lublin 2001, 149. Цитовано за Горбань Р. *Персоналізм Ч. С. Бартніка: Різномасштабний філософсько-релігійний дискурс буття особи*, 69.

²³ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 117.

²⁴ Детальніше див. Там само, 101-142.

Е.В. Германова де Диас у статті *Основні ідеї та принципи богослов'я Й. Рацінгера* звертає увагу, що для Рацінгера розуміння догмату Трійці, хоч є складним, однак, важливим питанням, тому, бажаючи пояснити його сучасній людині він робить акцент на понятті особистості (яке перевищує поняття індивідуума) та понятті любові (внутрітроїчні стосунки)²⁵.

Тринітарне богослов'я не є особливим предметом досліджень Й. Рацінгера. Він говорить про Пресвяту Трійцю переважно в контексті пояснення стосунків, де йдеться про любов, діалог, співвідповідальність. Внутрітроїчні стосунки є для нього прикладом взаємин, які мають бути між людьми та допомагають зрозуміти саму природу людини і її покликання.

Ми не будемо детально зупинятися на цьому питанні, лише зазначимо, що для Й. Рацінгера правдивий шлях віри полягає у визнанні: «Бог є таким, яким Він себе виявляє; Бог не виявляє себе таким, яким Він не є», саме це твердження, на думку богослова, є основою для будування стосунку з Богом, і в ньому закладена суть вчення про Трійцю²⁶.

Пов'язуючи Тринітарну догму із поняттям *особа*, хочемо підсумувати, що «визнаючи Бога, творчу думку, особою, християнська віра визнає Його як пізнання, слово і любов», також, Бог – особа, це визнання Його стосунку з людиною, адже «особи в абсолютній одині не існує», це підводить нас до таємниці внутрітроїчних стосунків, які є стосунками відношення та діалогу²⁷.

Розглянувши особливості тлумачення поняття *індивід та особа*, можемо сказати, що Й. Рацінгер не розуміє їх поза стосунком людини з Богом, поза взаєминами, тому поняття *особи* буде для нього важливішим і повнішим окресленням природи людини, ніж поняття *індивід*. В наступному підрозділі ми детальніше поговоримо про вимір стосунків. Але, підсумовуючи, хочемо

²⁵ Пор. Германова де Диас Е.В. *Основні ідеї та принципи богослов'я Й. Рацінгера* [PDF] // periodicals.karazin.ua. Схожу думку ми знаходимо в грецького богослова Йоана Зізіуласа, який виступає проти антропології індивідуалізму та опираючись на патристичну думку, будує свою антропологію на розумінні людини як *imago Dei*. Ці ідеї богослов розвиває в статті: J. D. Zizioulas. *Human Capacity and Human Incapacity: A Theological Exploration of Personhood / Scottish Journal of Theology* 28, вип. 05 (Жовтень 1975) та праці: Зізіулас Й. *Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви*. Київ 2005.

²⁶ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 146. Детальніше про також див. там само с. 143-168.

²⁷ Див. Там само, с. 159-161.

зазначити, що віра як індивідуальний акт починається ще із внутрітроїчних стосунків, адже, як зазначає Й. Рацінгер, кожна людина є Божим образом, виникає із одної Творчої ідеї Бога, де і починається їхній стосунок та правдиве буття особою²⁸.

2.2. Від «Я» до «Ти» та «Ми»

«Богоподібність означає, в першу чергу, що людина не може бути замкнутою сама в собі.[...] Це динаміка, яка приводить людину в дію, спрямовує до іншого» – пише Й. Рацінгер в своїй книзі *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении*²⁹. Для богослова, сотвореність на образ Бога, означає, що людина покликана до відносин, до виходу з себе на зустріч іншому, Богові.

В цьому підрозділі розглянемо питання відносин між: «Я» – «Я», «Я» – «Ти» та «Я» – «Ми». Це допоможе нам зрозуміти роль стосунків чи їхньої відсутності у акті віри та їхній вплив на духовне становлення християнина, його взаємини з Богом.

2.2.1. Віра як особистий досвід Бога

В одному із своїх інтерв'ю Петер Зевальд запитав Й. Рацінгера про те, скільки є шляхів до Бога? Він відповів так:

Стільки, скільки людей. Бо навіть всередині однієї й тієї ж віри шлях кожної особи зокрема є цілком особистим. Ми маємо слово Христове: «Я – дорога». Тому, врешті-решт, є один шлях, і кожен, хто прямує до Бога, певним чином знаходиться і на дорозі Ісуса Христа. Але це не означає, що за свідомістю, за волею всі шляхи ідентичні. Навпаки, якраз ця одна дорога є настільки великою, що для кожної людини вона стає її особистим шляхом³⁰.

Дорога віри нагадує паломництво, в якому всі йдуть одним спільним шляхом, але водночас кожен йде сам. Цікавою в сучасному суспільстві є тенденція називати віру приватною справою, тобто так званий релігійний

²⁸ Рацінгер Й. *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении*, 64.

²⁹ Там само, 67.

³⁰ Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*. Львів 2007, 34.

індивідуалізм³¹. Цей спосіб життя вірою є поширений не лише серед тих, хто не відносить себе до жодної релігії, але й серед релігійних людей, зокрема і католиків. Християнин який живе за такою логікою, не потребує храму, а часом, навіть відмовляється від цілої Церкви як інституції, спільноти та тих догм і правд віри які вона декламує. Однак, беззаперечним також є той факт, що кожний віруючий покликаний проходити свій особистий шлях віри. Отож, виникає питання чи може він робити це поза церковною спільнотою, поза храмом? І, навпаки, чи може він зростати шукаючи лише колективної віри, при цьому не дбаючи про особистий стосунок з Христом?

Катехизм Католицької Церкви подає наступне визначення віри: «Віра є особистим актом – вільною відповіддю людини на ініціативу Бога, Який Себе об'являє. Проте, віра не є ізольованим актом. Ніхто не може вірити сам, як ніхто не може жити сам. Ніхто не дав віру сам собі, як ніхто не дав життя сам собі»³². Бачимо, що Церква у своєму віроучительському документі навчає, що акт віри є особистим вільним вибором, який можливий лише у спільноті, адже не береться нізвідки.

Папа Бенедикт XVI в Апостольському листі *Porta Fidei* говорить, що «християнин ніколи не може вважати свою віру приватною справою», адже «віра – це вибір буття з Богом, життя з Ним»³³. Це підводить нас до розуміння віри як чогось, що людина не продукує сама. Тому, хоч акт віри – це вибір людини, однак, розуміємо також віру як дар, пропозицію, навіть, як здатність, джерелом якої є Творець. Blanco Sarto, у статті *A symphonic synthesis. The theological thought*

³¹ «Основними визнаними формами індивідуалізму є релігійна, етична та політична. Релігійний індивідуалізм описує ставлення тих осіб, які відмовляються підписатися під віросповідання або підкорятися будь-якому зовнішньому релігійному авторитету. Такі є ті, хто називає себе вільнодумцями, і ті, хто сповідує віру в християнство, не віддаючи прихильності до якоїсь конкретної конфесії. У менш крайньому сенсі всі протестанти є релігійними індивідуалістами, оскільки вони розглядають своє індивідуальне тлумачення Біблії як остаточний авторитет. Протестант, який публікує артикули віри, прийняті його конфесією, перед його приватною інтерпретацією вчення Святого Письма, насправді не є ґрунтовним індивідуалістом, але він також не є логічним протестантом. З іншого боку, католики приймають голос Церкви як вищої влади, тому відверто відкидають принцип релігійного індивідуалізму»: Ryan, J. A. *Individualism // The Catholic Encyclopedia*. Vol. 7. New York 1910. newadvent.org.

³² Синод єпископів УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*. Львів 2002, п. 166.

³³ Benedict XVI, *Porta Fidei*, 10.

of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI звертає увагу, що Папа Бенедикт XVI розглядає віру як дар та Божу благодать, яку потрібно вітати та приймати³⁴.

У попередньо згаданому Апостольському листі, Святіший Отець пише, що «... існує глибока єдність між актом, яким ми віримо і змістом, з яким ми погоджуємося [...] Серце вказує, що першим актом, за допомогою якого особа приходиться до віри, є дар Божий і дія благодаті, що переображує людину глибоко всередині»³⁵. У Христовій Церкві, Святий Дух є тим, хто «робить нас (християн) сучасниками Ісуса, стаючи таким чином, нашим провідником на дорозі віри»³⁶.

Про це саме, тільки з іншої перспективи, пише Папа Бенедикт XVI в енцикліці *Spe salvi*, яка присвячена темі надії. Папа наголошує на особистих взаєминах між конкретною людиною та Богом, та вказує на те, що «відносини з Богом встановлюються через спілкування з Ісусом – нам самим своїми власними силами цього не досягти»³⁷.

Також, у праці *Вступ до християнства*, Й. Рацінгер звертає увагу на те, що віра не є плодом роздумів і не придумана людиною, але є оповіщена і приходиться ззовні, тому є прийняттям того, що не вигадасш³⁸.

Blanco Sarto пише, що в розумінні Папи, в акті віри зустрічаються дві свободи: свобода Бога і свобода кожного віруючого, однак, ця свобода не є незалежною від благодаті. Тому, автор статті подає наступне визначення: «Віра – це насамперед, людська уважність та відповідь на виявлену, божественну ініціативу любові»³⁹.

З вище сказано можна зробити висновок, що людина не є самотньо у вірі, вона є у стосунку з Богом, який перший виходить на цей стосунок. Тому віра не може бути індивідуалістичним актом, що зосереджує людину лише на собі та своїх бажаннях.

³⁴ Див. Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, 132.

³⁵ Benedict XVI, *Porta Fidei*, 10.

³⁶ *Lumen Fidei*, 38.

³⁷ Бенедикт XVI. Енцикліка *Spe salvi*. Львів 2008, 28.

³⁸ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 79.

³⁹ Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, 132.

Й. Рацінгер навіть звертає увагу не те, що досвід самотності, стає для людини причиною шукати Бога. Адже, переживаючи самотність, особа шукає «ти» іншої людини, але, згодом, усвідомлюючи всю глибину розчарування та незадоволення своєї потреби, коли зустріч з іншим не позбавляє цього відчуття, людина переживає внутрішній крик за «Ти» абсолютним, який входить у глибини душі⁴⁰. Ця думка є дуже важливою для Рацінгера, бо тільки прислухавшись до цього глибинного поклику, людина може сповнити своє покликання, лише тоді, коли знаходить зв'язок із своїм Творцем. Це, в свою чергу, відрізняє її від всіх інших створінь. Не тільки її розумна природа, але можливість мислити Бога, молитися до Бога⁴¹.

Віра є актом, який провадить людину до виходу з себе, найперше на зустріч Богові. Але, як особистий акт, в якому зустрічається «Я» людини і «Ти» Бога, вона не може бути ізольована від дійсності навколо, від спільноти та зустрічі з іншими. Людина завжди мислить про себе у певному стосунку до інших.

Богослов заперечує ідею св. Августина – «Бог і душа – і нічого більше», називаючи її нереальною і нехристиянською. Адже, на його думку, віруючий не живе в ізольованому світі своєї віри, бо остання в своїй основі виходить із слухання інших: «Розмова людини з Богом і розмова людей між собою взаємно собі сприяють і себе зумовлюють»⁴².

2.2.2. Віра як зустріч

«Віра народжується із зустрічі», зазначається в енцикліці *Lumen Fidei*⁴³.

Це твердження стосується в першу чергу зустрічі «я» віруючого із «Ти» Бога. «Секрет віри полягає в тому, щоб сказати «Ти», що приводить людину до «Ісуса Христа»⁴⁴. Й. Рацінгер наголошує, що саме особовий характер є найглибшою рисою християнської віри:

⁴⁰ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 91-92.

⁴¹ Ратцінгер Й. *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении*, 68.

⁴² Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 82.

⁴³ *Lumen Fidei*, 38.

⁴⁴ Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, 132.

Християнська віра – це не просто одна з альтернатив духовної основи світу, її центральна формула звучить не «Я вірю в щось», а «Я вірю в Тебе». Християнська віра є зустріччю з особою Ісуса, і в такій зустрічі пізнається, що сенсом світу є особа⁴⁵.

Людина, будучи створеною на образ і подобу Бога, здатна взаємодіяти з Богом на особистому рівні, як «я» і «Ти»⁴⁶.

В енцикліці *Spe salvi* Папа Бенедикт XVI, роздумуючи над цим питанням, також звертає увагу, що життя полягає у взаєминах, тому неможливо мати його лише для себе, бо людина справді «живе» тоді, коли має стосунок із Тим, Хто є джерело життя⁴⁷. Ці думки, були висловлені раніше, коли Папа був ще тільки священником і викладав у Тюбінгенського університету. Тоді він писав, що Ісус дає себе нам як любов і так чинить життя вартим того, щоб його жити⁴⁸. З цього він виводить наступну дефініцію віри: «Віра – це віднайдення іншого, який є для мене основою [...]. Християнська віра живе не тим, що просто існує об'єктивний сенс, а тим, що Сенс мене знає і любить що я можу Йому довіряти...»⁴⁹. Й. Рацінгер також стверджує, що всі значення, які надаються слову «віра», є простою конкретизацією вислову «Я в Тебе вірю», в якому людина відкриває Бога в особі Ісуса⁵⁰.

Наступним моментом народження віри із зустрічі є стосунок між «я» віруючого та «ти» іншої людини.

Будучи суспільними особами, люди постійно знаходяться у взаєминах, адже народження людини на світ не є можливим без них. Таким чином, кожна людина отримує базові знання від інших. Раніше ми зазначили, що пізнання віри має в собі об'єктивний характер. В цьому контексті варто додати, що певність в абсолютному знанні неможливо знайти опираючись лише на поодинокі «я» індивіда, тому, про самопізнання можна говорити лише у контексті приналежності до цілого людського роду⁵¹. В *Lumen Fidei* зазначається, що віра

⁴⁵ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 68.

⁴⁶ Bogumił Gacka, *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*, с. 181.

⁴⁷ *Spe salvi*, 27.

⁴⁸ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 68.

⁴⁹ Там само, 69.

⁵⁰ Пор. Там само.

⁵¹ Пор. *Lumen Fidei*, 38.

дає людині повноту розуміння, а минуле віри, що нагадує нам про акт Ісусової любові, «доходить до нас через пам'ять інших – свідків – і збережений живим у цьому єдиному суб'єкті пам'яті, яким є Церква⁵².

Цікаву думку щодо цього висловлює Й. Рацінгер у своїй праці *Вступ до християнства*. Порівнюючи структуру віри і структуру філософії, він наголошує, що на відміну від індивідуалістичної структури філософського мислення («філософія є витвором поодинокі особи, що самотійно осмислює істину»), віра має соціальний характер:

У філософії все починається з особистих пошуків істини, яка потім приводить до пошуків і знаходження собі супутників. Віра ж насамперед є закликом до спільності, до єдності духу через єдність слова. Щойно після цього вона відкриватиме кожній особі шлях для її особистої подорожі в пошуках істини⁵³.

Таким чином, це знову підтверджує ідею, що віра не ізольована від суспільства, в якому покликана себе виявляти. І саме через взаємини «я» віруючого та «Ти» Бога, про які ми згадували на початку цього пункту, людина стає здатною будувати стосунок з «ти» іншої людини. Однак, можна сказати і навпаки, Бог шукає людину в її людських взаєминах, бажає прийти до неї через інших людей, і таким чином, людина вступаючи в стосунки з іншою людиною, вступає в стосунки з Богом⁵⁴.

Фактично, це вже підводить нас до ідеї, що віра має еклезіальний характер, однак, цю думку ми розвинемо згодом.

В питанні віри як зустрічі залишилось з'ясувати, місце віри у стосунку «я» – «я», тобто, чи можна стверджувати, що віра народжується від зустрічі із самим собою?

З однієї сторони можна сказати, що віра виникає також через пізнання самого себе, через стосунок з самим собою. Й. Рацінгер згадує слова тьобінгенського богослова Мелера, який сказав, що людина, як істота залежна,

⁵² Там само.

⁵³ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 80.

⁵⁴ Пор. Там само, 80-81.

стає сама собою не завдяки собі, хоча й не без себе⁵⁵. Однак, Франц фон Бадер, філософ з Мюнхена, стверджує, що «безглуздо виводити пізнання Бога та пізнання всього іншого розумного і нерозумного з пізнання самого себе (самосвідомості)...»⁵⁶. Таким чином, Й. Рацінгер, підтримуючи позицію останнього філософа пише, що пізнати людину застосовуючи метод самопізнання, тобто лише через зустріч із власним еґо, є неможливо, бо це веде до втрати суттєвого – її здатності бути собою⁵⁷. Тому для богослова важливий принцип цілісності. З однієї сторони, людина може мислити про себе як індивіда незалежного від інших, однак, це суперечить її сутності. Як пише Рацінгер: «найбільш людяним можливо стати лише вийшовши за свої рамки, коли людина стає здатною сказати Богу «Ти»⁵⁸. Тобто, в своїй природі, людина є сама собою і може пізнати себе лише у стосунку з кимось іншим, адже на основі цього, вона будує судження про себе. Досить радикально висловився богослов, коли написав, що «для порятунку просто індивіда не треба ні Церкви, ані історії спасіння», тому «християнство було б зайвим»⁵⁹. Таким чином, людина не може виводити віру із себе самої, хоч пізнання себе, може спонукати її думати про Бога, але, на ньому не можна зупинитися як на підставі для правдивої віри.

Таким чином, на думку Й. Рацінгера Церква і християнство розуміють людину, виходячи із принципу тілесності, людина є співбуттям й існує лише в колективних зв'язках⁶⁰.

Правдиве пізнання себе як образу, можливе лише у стосунку із Первообразом. Роздумуючи над словами Ісуса «Моя наука не моя, а Того, хто послав мене (Йо 7,16)» та послуговуючись коментарем св. Августина на Євангеліє від Йоана богослов робить висновок:

⁵⁵ Так Гайлельман підсумовує думки Мелера, які той виклав у: *Theologische Quartalschrift* (1830), 582-583: Geiselman J. R. *Die Schrift und die Tradition*, Freiburg 1962, 56. Цитовано за Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 217.

⁵⁶ F. von Bader. *Vorlesungen über speculative Dogmatik* 7 (1830): Geiselman J. R. *Die Schrift und die Tradition*, Freiburg 1962, 56. Цитовано за Рацінгер Й. Там само, 218.

⁵⁷ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 218.

⁵⁸ Ратцингер Й. *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении*, 68.

⁵⁹ Пор. . Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 216-217.

⁶⁰ Пор. Там само, 219.

Те, що найбільше власне, – що, врешті-решт, справді належить лише нам, власне «я», – є водночас і найменш власним, бо саме наше «я» ми маємо не від себе і не для себе. «Я» є одночасно тим, чим я володію і що найменше мені належить. Так тут ще раз руйнується поняття чистої субстанції (= того, що існує саме в собі) і стає помітно, як буття, що правильно себе розуміє, водночас усвідомлює, що воно саме собі не належить; що воно стає самим собою лише тоді, коли себе покидає і віднаходить свою істину первинність як відношення⁶¹.

З цього можемо зробити висновок, що віра у своїй сутті неможлива без взаємин. Навіть, скажемо більше, що саме через взаємини з Ісусом Христом, прикладом справжньої людини, людина може пізнати ким є. Й. Рацінгер переконаний, що чим більше людина є з іншими, тим більше може бути собою; лише коли йде від себе, може знайти себе, і то через іншого, а тим іншим в найглибшій суті має бути Бог; у свою чергу відкритість на Бога є можливою тоді, коли людина є собою і перестає бути в собі, коли виходить поза себе, на зустріч іншій людині⁶².

2.3.1. Віра як діалог

«Новизна біблійного Об'явлення полягає в тому, що Бог дає Себе пізнати в діалозі, який Він прагне з нами вести», зазначає Папа Бенедикт XVI в Апостольському повчанні *Verbum Domini*⁶³.

Karol Wielgosz, погоджуючись також з Pablo Blanco Sarto, вважає, що мислення Й. Рацінгера можна охарактеризувати як богослов'я діалогу (форми персоналізму), адже баварському богословові залежить на зустрічі людини та Бога, людської екзистенції з Божою. І саме, діалог, є для Й. Рацінгера найкращим способом показати ці стосунки, які стали можливими через Ісуса Христа, що обрав його стилем свого життя⁶⁴.

Також, Br. Francis of the Child Jesus, у своєму дослідженні на тему *Act of Faith in the Thought of Joseph Ratzinger/Pope Benedict XVI*, на основі праці Й. Рацінгера *Вступ до християнства*, зазначає що «той хто каже “діалог”, каже

⁶¹ Там само, 168.

⁶² Пор. Там само, 207-208.

⁶³ *Relatio ante disceptationem*, 1. Цит. за: Бенедикт XVI. Післясинодальне Апостольське повчання *Verbum Domini*. Львів 2011, 6.

⁶⁴ Wielgosz K. *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji*, 34. Див. також Blanco Sarto. *Logos and Dia-Logos: Faith, Reason, (and Love) According to Joseph Ratzinger*, 506.

«ти»»⁶⁵. Таким чином, через вихід із власного «я» на зустріч «ти» іншого, людина стає здатною зрозуміти ким є сама, як пише Й. Рацінгер: «...у діалогічній структурі віри вимальовується образ людини. [...] тут виявляється й образ Божий»⁶⁶.

Сучасна криза віри пов'язана із кризою розуміння віруючим хто є Бог і як можна з Ним будувати стосунок. Тому, саме богослов'я діалогу⁶⁷, яке пропонує Рацінгер, може показати людині, як стати відкритою на Іншого, як, зрештою, стати собою, і як зрозуміти ким є Бог.

Попередньо ми говорили про те, що віра не є індивідуалістичним актом, що зосереджується лише на собі. Віра починається із зустрічі, що провадить до діалогу, пропозиції та відповіді. Внутрітроїчні стосунки Отця, Сина і Святого Духа будуються також на принципі діалогу, і стають праобразом та прикладом суспільних відносин⁶⁸. Найглибшим виявом цих відносин є життя церковної спільноти:

Ми можемо особисто відповісти «я вірую» тільки тому, що ми є частиною більшої спільноти, тільки тому, що кажесться також «ми віруємо». Ця готовність прийняти церковне «ми» відбувається згідно із властивою Божій любові відкритістю, що є не лише взаєминами між Отцем і Сином, між «я» і «ти», але у Дусі є також і «ми» – спільністю осіб. Ось чому той, хто вірує, ніколи не є самотній, і ось чому віра прагне до розповсюдження, запрошуючи інших розділити її радість.⁶⁹

⁶⁵ Br. Francis of the Child Jesus (Svajunas S. Nekrosius). *Act of Faith in the Thought of Joseph Ratzinger/Pope Benedict XVI* [PDF] (2017) 12.

⁶⁶ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 80.

⁶⁷ Цю тему досліджує також Karol Wielgosz в своїй докторській праці *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji*, 50-51.

⁶⁸ Тринітарну модель єдності в діалозі детально розпрацьовує сучасний католицький богослов Раймундо Паніккар. На це звертає увагу Іщук Н. в своїй дисертації на тему: *Сучасна православна теологія діалогу: філософсько-релігійнознавчий аналіз*. Доктор філос. наук. Дисертація, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України 2019, 160. Також, авторка зазначає, що «Лідерство в розвитку теології діалогу належить Католицькій церкві. У документах Другого Ватиканського Собору (1962–1965) та інших документах цієї церкви термін «діалог» застосовується, коли йдеться про екуменічну співпрацю, співпрацю церкви та держави задля спільного блага суспільства, співпрацю церкви та громадянського суспільства задля евангелізації суспільства та його розвитку; братерства і солідарності людей та необхідності взаємодії між народами та країнами для усунення глобальних загроз тощо. У ХХ столітті Католицька Церква, закликаючи до розв'язання найбільш болючих суспільних проблем, наполягала на необхідності тривання «міжрелігійного діалогу», «публічного діалогу», «діалогу-співпричастя» тощо. Сьогодні еклесіологія спілкування є переважною богословською мовою Католицької Церкви, що схвалено в 1985 році Надзвичайним синодом єпископів та відображено в 1992 році у листі Конгрегації доктрини віри до єпископів Католицької Церкви *Про деякі аспекти Церкви, досягнутої як спілкування*. У цьому листі артикульовано, що «поняття спілкування (koinonia)... добре пасує для вираження суті Таїнства Церкви, може відігравати ключову роль у відновленні католицької еклесіології» – див. там само, 157. Дана праця є цікавою для порівняння з православною концепцією богослов'я діалогу.

⁶⁹ Див. *Lumen Fidei*, 39.

Таким чином, ми підходимо до того, що в найглибшому значенні, віра є еклезіальною, бо запрошує людину відкритись на «ми» Церкви, в якому віруючі одночасно з'єднані з Христом, а всі досвіди Церкви стають їхніми власними, бо «ми» Церкви це перехід від індивідуальної суб'єктивності до спільнотової об'єктивності⁷⁰.

2.3. Еклезіальний вимір віри

2.3.1. Віра та Церква

На думку Й. Рацінгера становище віри та богослов'я в європейському суспільстві знаменується втомою від Церкви. «Протиставлення “Ісус – так, Церква – ні” здається типовим для способу мислення цілого покоління», – пише богослов, однак, далі він продовжує, що в глибшому значенні, корінь проблеми цього протиставлення лежить в христології, де «ні» стосується Ісуса як Христа чи як Сина Божого⁷¹. Тенденції релятивізму, що проникають у свідомість вірних, негативно впливають на їхнє ставлення до істин, що їх сповідує Церква. Однак, в своїй суті, ці люди заперечують не стільки церковне вчення, скільки шукають своє правди, яка була б вигідною для них. Тому, вони придумують навіть свій образ Бога, що

В Апостольському листі *Porta Fidei* Папа Бенедикт XVI називає Церкву «основним суб'єтом віри». Адже, «у вірі християнської спільноти кожна особа отримує хрещення, ефективний знак приєднання до спільноти вірних, щоб досягнути спасіння»⁷².

Через Таїнство Хрещення людина стає частиною церковної спільноти. Хрещальна формула виражає весь зміст християнської віри, який полягає у визнанні, відреченні та наверненні⁷³. Й. Рацінгер називає цю формулу символом християнства і пов'язує її із «Символом віри», який розвинула Церква для

⁷⁰ Morawa J. *Eklezjologia kardynala Josepha Ratzingera* [PDF]. Kraków 2013, 136.

⁷¹ Рацінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*. Місіонер 2011, 53.

⁷² *Porta Fidei*, 10.

⁷³ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 83.

окреслення своєї віри. Визнання віри як «символ», для Рацінгера означає можливість спільно визнавати Бога, адже в античності це слово означало частину і вказувало на існування другої частини. Тому, богослов вважає, що «кожен хто вірить тримає в своїх руках тільки “символ”, не цілу, а зламану частину, що може віднайти свою єдність та цілість лише у поєднанні з іншими. Лише у поєднанні з вірою інших людей можна досягти поєднання з Богом», а Церква, будучи невіддільною від віри стає місцем єдності та зустрічі⁷⁴.

В Катехизмі Католицької Церкви читаємо, що саме через слово «Вірую» у момент Хрещення та «Віруємо» під час Літургії, людина стає частиною цілої Церкви, яка й навчає його бути віруючим, бути християнином⁷⁵. В Пункті 181 Катехизм пише, «Віра Церкви випереджує нашу віру, народжує її, підтримує і живить. Церква — матір усіх віруючих. «Ніхто не може мати Бога за Отця, якщо не має Церкви за матір» (Св. Кипріян, Про єдність вселенської Церкви, 6)»⁷⁶.

Архієписком Dr. Robert Zollitsch, аналізуючи основні положення енцикліки *Lumen Fidei*, звертає увагу на пункти від 8 до 22, і підсумовує їх так:

Перша глава показує, що у вірі ми приймаємо Божу любов до людей. Ми його не винаходимо. Він – подарунок. Авраам також є прообразом віри для християн. Спочатку ми отримуємо віру від батьків і вихователів і це впливає на наш спосіб життя. Таким чином ми приходимо до розуміння: "Той, хто вірить, ніколи не один." Тому спільна і церковна форма віри важлива з самого початку⁷⁷.

Для Й. Рацінгера питання Церкви було одним із ключових у його богословських працях. Ставши Римським Понтифіком, в 2006 році він присвятив цій темі цикл катехиз.

Відправною точкою розуміння чим є Церква, для Й. Рацінгер є уривок з другої глави Діянь Апостолів, де говориться, що перші християни «постійно перебували в апостольській науці та спільності, на ламанні хліба й молитвах» (Дії 2,42). Виходячи із цього опису св. Луки, богослов зауважує, що Церкву

⁷⁴ Там само, 84.

⁷⁵ Пор. Катехизм Католицької Церкви, п. 167.

⁷⁶ Там само, п. 181.

⁷⁷ Zollitsch R. *Enzyklika "Lumen fidei"*. *Erzbischof Dr. Robert Zollitsch würdigt erste Enzyklika von Papst Franziskus* // dbk.de (05.07.2013).

можна зрозуміти через динамізм її становлення в історії і включає вона такі три ознаки: апостольська, молитовна, єдина (одна)⁷⁸. З уривку св. Луки Й. Рацінгер виводить концепцію Церкви яка є пневматологічною, торкається історії спасіння та літургійної еклезіології⁷⁹.

На його думку, основними ознаками, що характеризують Церкву є «тривання в навчанні Апостолів» і «ламання хліба». Ці дві характеристики знаходять своє відображення у слові *κοινωνία* (у Вульгаті *communicatio*), адже воно може мати значення як «Євхаристія», так і «спільнота» чи «Церква», тобто йдеться про спільноту як таїнство і спільноту як інституцію⁸⁰.

Pablo Blanco Sarto у своєму синтезі вчення Папи Бенедикта XVI, підсумовує його ідеї щодо особистісного характеру віри так: «Віра – це богословський акт (Бог дарує віру), особистісний та міжособистісний акт (через особисту зустріч з Ісусом Христом) та еклезіальний та сакраментальний акт: віра в Церкві приймається через хрещення»⁸¹.

Джон Бері у своїй статті *Євхаристійна еклезіологія Йозефа Рацінгера* звертає увагу, що в питаннях еклезіології богослов не шукає синтезу, і не акцентує на одному понятті, але розвиває образи, що так яскраво постали та були розвинені отцями II Ватиканського собору – Церква як «народ Божий» та «Тіло Христове».

2.3.2. Церква – «наша» чи Христова?

Або Від «народу Божого» до «Тіла Христового»

Розуміння Церкви як «народу Божого» розвинене на II Ватиканському соборі стало революційним в еклезіологічній думці ХХ ст. Йосиф Рацінгер став одним з тих, хто формував це поняття разом з іншими богословами і після Собору впроваджував в життя Церкви.

Отож, що розуміє Й. Рацінгер під поняттям «народ Божий»?

⁷⁸ Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*. Kraków 2003, 54.

⁷⁹ Пор. Там само, 55.

⁸⁰ Пор. Там само, 57.

⁸¹ Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI*, 133.

В інтерв'ю з Петером Зевальдом, богослов зазначив, що «слова “народ Божий” означають що ми в особливий спосіб є власністю Бога – і що ці відносини власності є фундаментом нашого буття у світі»⁸².

Перед тим, як детальніше говорити про Церкву як «народ Божий» важливо ще раз наголосити, що для Й. Рацінгера віра є Божим даром, і це має безпосередній стосунок із еклезіальним виміром віри. На думку богослова, Церкву можна розуміти теоцентрично: «на передньому плані стоїть не спільнота людей, якою вона є, а дар Божий, що спонукає навернутися до нового буття, яке люди самі собі дати не можуть, до нового спілкування, яке вони можуть лише прийняти як дар»⁸³. Однак, таке розуміння Церкви не замикає її у своїй сакраментальності, а навпаки, допомагає розкрити її особовий елемент. Цей теоцентричний підхід можна назвати мостом між Церквою як «народом Божим» та таїнствами, особливо Таїнством Хрещення, яке вводить людину через прощення до нового буття, до співбуття у спільноті охрещених, до спілкування, найвищим виявом якого є Євхаристія, тобто до ставання «одним тілом» (1 Кор. 10,17)⁸⁴.

В 1984 році Й. Рацінгер, як Префект Конгрегації Доктрини Віри, в інтерв'ю з італійським журналістом Вітторіо Мессорі, говорив про кризу віри, яка впливає із кризи еклезіології, тобто не правильного розуміння ким є Церква. Дане інтерв'ю вийшло друком в італійському видавництві під назвою *Rapporto sulla fede*⁸⁵. В третій главі, яка присвячена ідеї Церкви, Мессорі та Рацінгер говорять про розуміння Церкви як «народу Божого».

Концепція Церкви як «народу Божого» була випрацювана отцями II Ватиканського собору і представлена в Догматичній конституції про Церкву *Lumen Gentium*. Згідно цього документу, Бог бажає спасати людей не окремо, а спільнотово, зібравши їх в один народ. Тому, Ізраїль став першим народом Божим і праобразом другого народу, яким, з приходом Христа, стала Церква:

⁸² Венедикт XVI. *Бог і світ. Таїнства християнської віри: розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*. Львів 2009, 61.

⁸³ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 299.

⁸⁴ Пор. Там само.

⁸⁵ Ми користуємося польським виданням *Raport o stanie wiary*.

Як Ізраїль по тілу, що мандрував пустинею, вже тоді звався «Церквою Божою» (Неєм 13,1: пор. Чис 20,4; Втор 23), так і новий Ізраїль, що крокує нашими часами й майбутнього та постійного міста шукає (пор. Євр 13,14), теж називається Церквою Христовою (пор. Мт 16,18), бо Христос придбав її власною кров'ю (пор. Ді 20,28), сповнив своїм Духом і оснастив гожими засобами для видимої і суспільної єдності⁸⁶.

Й. Рацінгер звертає увагу, що поняття «народу Божого» є біблійним, а саме старозавітнім, і хоч має давні коріння та пов'язане з родиною, все ж «насамперед означає відносини з Богом»⁸⁷. Однак, Церкву, як «народ Божий», не можна розуміти лише в старозавітніх категоріях. Тому, що такий підхід формує у мисленні вірних поняття Церкви лише як спільноти людей, а вона є чимось більшим. Розуміння Церкви як «народу Божого» повинно базуватись на Новому Завіті, на особі Ісуса Христа, концепції «Тіла Христового». З новозавітньої перспективи «до народу Божого належить той, хто належить Христові», – говорить Рацінгер у своєму інтерв'ю⁸⁸. Тому, він вважає, що не можна мислити про Церкву лише як «нашу», яка належить тільки людям, але розуміти, що це Його Церква, тому вона сакральна та ієрархічна.

Отож, з чим ж пов'язана криза правильного розуміння сутності Церкви? Сучасна людина має проблеми із ставленням до Церкви як святої та визнанням авторитету ієрархії, що, у свою чергу, веде до кризи віри та знецінення сенсу участі в церковній спільноті. Й. Рацінгера звертає увагу, що віруючі, як і духовенство, так і миряни, в переході від «я» до «ми», від особистої відповідальності до спільнотової, роблять акцент на грішності Церкви, при цьому, не помічаючи власної. Що веде до так званого релігійного індивідуалізму, коли моя віра стає моєю особистою справою, коли людина відділяє себе від цієї «грішної» церковної спільноти. Вихід із цієї ситуації, на думку Й. Рацінгера, можливий через переосмислення зв'язку Церкви та віри: «Віра - це відповідь Церкви Христу; акт віри довершується в Церкві. Цей акт не є індивідуальним, акт окремо взятої особи, не є це відповідь одного. Сенс віри – вірити разом,

⁸⁶ II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium*. Львів 2014, 9.

⁸⁷ Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 183.

⁸⁸ Там само, 184.

спільно з усією Церквою»⁸⁹. Богослов продовжує, що «ми повинні завжди мати на увазі, що Церква не наша, а Його». І будь-які спроби реформування Церкви мають опиратися не на людські амбіції, а на істину, на Христа, і починаються з переміни самого себе, вважає Рацінгер, бо «Церкві, щоб відповісти на потреби людині потрібна святість, а не менеджмент»⁹⁰.

2.3.3. Церква як *κοινωνία* – *communicatio*

В циклі катехиз виголошених Папою Бенедиктом XVI про Церкву, тема *комунії* зайняла особливе місце, на що звертає увагу Кс. Cezary Smuniewski у своєму дослідженні *Dar komunii w świetle katechez Benedykta XVI o Kościele*.

В цій праці, автор пише про розвиток Папою Бенедиктом XVI еклезіології спілкування, яку Святіший Отець пропонує на протиположність індивідуалізму ліберального богослов'я⁹¹.

Попередньо ми вже згадували про так звану проблему «приватної віри», коли людина стверджує, що не потребує Церкви ні як громади вірних, ні як інституції, ні як храму де може приймати Таїнства. Таким чином ми стикаємося із питанням, чи віра такої людини, що є поза Церковною спільнотою, може бути доброю основою її духовного життя?

Чарльз Тейлор у книзі *Секулярна доба* пише про те, що спасіння людини є неможливим через дві речі: перша – коли людина не вірить в особового Бога; друга – коли не перебуває у спілкуванні з Богом через людську спільноту, яка є поєднана Євхаристією, тобто, йдеться про Церкву⁹².

Автор стверджує, що сучасний секулярний світ знищує ідею особового Бога, що веде до абсурдності ідеї спільності, відносин, що будуються на любові. На думку Ч. Тейлора *communio* означає можливість вступати у спілкування з Богом, який, безсумнівно, є Особою. Канадський філософ звертає увагу на розвиток терміну *κοινωνία* кападокійськими Отцями, які вважали його

⁸⁹ Ratzinger J. – Messori V. *Raport o stanie wiary: z ks. Kardynalem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio Messori*. Kraków 1986, 45.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Smuniewski C. *Dar komunii w świetle katechez Benedykta XVI o Kościele* [PDF] // *Christianitas* 47 (2012) 174-175.

⁹² Пор. Тейлор Ч. *Секулярна доба. Книга перша*. Київ 2013, 444.

центрального для визначення Пресвятої Трійці. Кападокійці змінили розуміння слова *ὑπόστασις* з «субстанції» на «особу», тим самим поєднавши ідею особи із ідеєю спільності⁹³. Таким чином, філософ продовжує думку, що сама ідея спільності належить Богові і проявляється через Його втручання в історію, тобто Воплочення, яке «мало на меті перетворити нас через залучення нас до спільності, якою вже є і якою живе Бог. У такий спосіб мало відбутися наше “обоження” (θέωσις)»⁹⁴. Цю думку Ч. Тейлор розвиває посилаючись також на видатного грецького мислителя Йоана Зізіуласа. Останній, у свою чергу, детально представляє згадану нами проблематику відносин та значення Церкви у житті вірних у праці *Буття як спілкування*.

Вже у вступі, Й. Зізіулас називає Церкву не просто інституцією, але пов’язує її з буттям Бога:

Оскільки людина є членом Церкви, вона стає “образом Божим”, вона існує, як існує Сам Бог перебираючи на себе Його “спосіб буття”. Цей спосіб буття не є моральним досягненням, чимось, що людина здійснює. Це спосіб ставлення до світу, до інших людей і до Бога, це подія спілкування (communion), і саме тому вона не може бути реалізована як досягнення індивіда, а лише як церковна подія⁹⁵.

Пергамський митрополит вважає, що саме церковний (євхаристійний) досвід дав можливість св. Ігнатію Антіохійському, св. Іринею, св. Афанасію Александрійському та кападокійським Отцям відкрити, що «буття Боже можна пізнати лише через особисті взаємини й особисту любов», і таким чином було сформульоване вчення про буття Боже як реляційне буття⁹⁶.

Аналізуючи працю Й. Рацінгера *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, можна сказати, що він погоджується з думками Ч. Тейлора та Й. Зізіуласа. Роздумуючи над значенням поняття *κοινωνία*, богослов бере до уваги єврейські корені даного терміну. І доходить висновку, що єврейське слово *chaburah*, яке є відповідником грецькому *κοινωνία*, у Старому Завіті вживалося виключно для окреслення стосунків між людьми, однак, в Новому Завіті, воно почало вживатися як

⁹³ Пор. Там само, 443.

⁹⁴ Пор. Там само, 443-444.

⁹⁵ Зізіулас Й. *Буття як спілкування: дослідження особистісності і Церкви*. Київ 2005, 15.

⁹⁶ Там само, 16-17.

відповідник для означення стосунків між Богом і людиною⁹⁷. Тобто, в Новому Завіті, Бог стає ближчим до людини, і це відбувається через його особисте втручання в історію, через Воплочення, на чому, власне, також наголошує Ч. Тейлор. Тому, Й. Рацінгер стверджує, що Старому Завіту не відомі «взаємини» (*shaburach, κοινωνία*) між Богом і людиною, однак, Новий Завіт стає «взаєминами» в особі і через особу Ісуса Христа⁹⁸.

Варто також зазначити, що Й. Рацінгер, подібно до Й. Зізіуласа, розвиває ідею Бога як реляційного буття. Він пише, що Бог сам в собі є реляцією (взаєминами), «діалогом відвічної любові», і через це, Він може відкриватися і творити стосунок творіння до Себе⁹⁹.

На думку Й. Рацінгера джерело терміну *communio* потрібно шукати в христології: «“Взаєминами” між Богом і людьми є воплощений Син»¹⁰⁰. Тому, він розвиває думку св. Павла, що Церква є «Тілом Христа». А це, у свою чергу, підводить нас до Євхаристійної еклезіології. І як зазначає ks. Józef Morawa у праці *Eklezjologia kardynała Josepha Ratzingera*: «еклезіологія спілкування у своїй сутності є еклезіологією євхаристійною, яка є близька православної еклезіології»¹⁰¹.

Джон Ентоні Беррі у своїй статті *Євхаристійна еклезіологія Й. Рацінгера* звертає увагу, що «євхаристійна еклезіологія Ратцінгера сфокусована на Христі як на тому, хто забажав установити Церкву і живить та розбудовує її в Дусі. Євхаристія трактується тут насамперед у динамічній еклезіологічній перспективі»¹⁰².

Автор статті розглядає вчення Рацінгера про Церкву на трьох рівнях: христологічному, сакраментальному та екзистенційному. Мета його праці полягає у представленні «концепції Євхаристії як головного чинника церковної спільності», адже Євхаристія є для Рацінгера «серцем Церкви» та джерелом «за

⁹⁷ Пор. Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, 65-66.

⁹⁸ Пор. Там само, 66.

⁹⁹ Пор. Там само, 67.

¹⁰⁰ Там само, 68.

¹⁰¹ Morawa J. *Eklezjologia kardynała Josepha Ratzingera*, 87. 7

¹⁰² Беррі. Дж. *Євхаристійна еклезіологія Йозефа Рацінгера* // Наукові записки УКУ XII (2019) 320.

допомогою якого людина може пізнати Бога й жити в спільності з Богом та ближніми»¹⁰³.

Автор у своєю дослідженні вважає, що, хоч Й. Рацінгер зробив великий вклад у розвиток Євхаристійної еклесіології, через власні праці та вплив на документи II Ватиканського собору, однак, він «був не єдиний, хто пропагував такого роду еклесіологію»¹⁰⁴. Тому, Дж. Беррі згадує також про таких католицьких богословів як: Анрі де Любак, Луї Бейє, Ів Конгар, Еммануель Ланн. З православних богословів це: Микола Афанасьєв, Георгій Флоровський, Павло Євдокимов, Йоан Мейєндорф, Йоан Зізіулас.

Детальніше про Євхаристійну еклесіологію Й. Рацінгера можна прочитати у його праці *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, статті Джона Беррі *Євхаристійна еклесіологія Й. Рацінгера*, праці ks. Józefa Morawa *Eklezjologia kardynała Josepha Ratzingera*.

Отже, Євхаристія є для християн повсякчасна основа життя, рушійна сила, що визначає їх існування. Християнське життя – це не просто моральне поривання; воно черпає наснагу в того, хто заради людства став агнцем і приніс себе в жертву¹⁰⁵.

Детально богослов'я євхаристії і її зв'язку з місією Бенедикт XVI розвиває у Післясинодальному повчанні про Євхаристію *Sacramentum Caritatis*. Підсумовуючи, звернемо увагу на одну його думку із цього послання. Папа зазначив, що феномен секуляризації, який є глибоко індивідуалістичного характеру, негативно впливає особливо на тих, хто самоізолюється через втрату почуття приналежності. Для Святішого Отця безсумнівним є те, що християнство від початку передбачає спілкування, є мережею спілкування, оживляється слуханням Божого Слова та здійсненням Євхаристії¹⁰⁶.

Цікаву думку сказав Папа Франциск у своїй другій катехизі присвяченій темі Церкви:

¹⁰³ Там само, 321.

¹⁰⁴ Там само, 322.

¹⁰⁵ Там само, 331.

¹⁰⁶ Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis* // vatican.va (22.02.2007).

Ми не є ізольованими і ми не є християни індивідуально, тобто кожен по-своєму, ні, наша християнська ідентичність це приналежність! Ми християни, тому що належимо до Церкви. Це як прізвище: якщо ім'я звучить – «я християнин», то прізвище – «я належу до Церкви»¹⁰⁷.

Отже, в цьому розділі ми представили питання віри як індивідуального та еклезіального актів. Ми дійшли висновку, що особовий характер є найглибшою рисою християнської. Також, можна ствердити, що людина стає сама собою лише через стосунки, відкритість на Бога та інших людей, тому вона потребує віри, а в ній, не може бути ізольованою від спільноти. Віра, яка в свою чергу є глибоко еклезіальною, допомагає людині перейти від індивідуального суб'єктивізму до спільнотного об'єктивізму.

Останнім, на що варто ще звернути увагу, є переконання Й. Рацінгера, що криза віри пов'язана із кризою еклезіології. Виступаючи проти авторитету церковної ієрархії, перенаголошуючи на грішності церковної спільноти, людина вже не шукає Христового розуміння сутності Церкви, а заціклюється на своєму. Отже, в ході нашого дослідження, ми прийшли до висновку, що Церква є більше ніж спільнотою людей, Церква не є нашою, а є Христовою, тому сакраментальною та ієрархічною. А, оскільки, Бог спасає людей в спільноті, як вважає Йосиф Рацінгер/Бенедикт XVI, то важливо бути спільнотою *κοινωνία*, тобто спільнотою взаємин.

¹⁰⁷ Francis. *General Audience* // vatican.va (25.06.2014).

РОЗДІЛ 3.

ПАСИВНА ТА АКТИВНА ВІРА АБО «ВІД СЛУХАННЯ ДО ДІЇ»

3.1. Віра зі слухання

«Віра зі слухання, а слухання через слово Христове» (Рим 10:17)¹, – пише автор Послання до Римлян. В цих словах виражена вся суть акту віри. Щоб мати стосунок з Богом потрібно в Нього повірити, вважати Його особовим Богом. Щоб повірити, потрібно бути у діалозі, що означає, молитися, говорити до Бога та бути відкритим на слухання. А, щоб чути Його, потрібен проповідник, апостол, свідок Бога, який відкриє людині Боже слово, що є джерелом віри.

3.1.1. Вірити – це жити в послуху

В енцикліці *Lumen Fidei* читаємо про те, що «віра тісно пов'язана із вмінням слухати»².

Для Й. Рацінгера слухання є особливою характеристикою віри, воно передує думці, осмисленню, адже, останнє приходить після того як почуєш і сприймеш почуте³. Віра, що не виникає сама собою, очевидно приходить зовні чи зсередини людини та спонукає її до стосунку з Богом, до розмови, «яка однаковою мірою передбачає мовлення і слухання»⁴. Безсумнівно, що людина приходить до віри через слухання, адже, не можливо бути християнином ніколи не чувши про

¹ «Як же призватимуть того, в кого не увірували? Як увірують у того, що його не чули? А як почують без проповідника? І як будуть проповідувати, коли не будуть послані? Написано ж: "Які гарні ноги тих, що благовістять добро!" Та не всі послухали Євангелія. Бо Ісая каже: "Господи, хто повірив тому, що ми чули?" Тож віра із слухання, а слухання через слово Христове» (Рим 10,14-17)

² Франциск. Енцикліка *Lumen Fidei* // vatican.va (29.06.2013) 8.

³ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*. Львів 2008, 79.

⁴ Рацінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*. Жовква 2011, 79.

Христа, не думаючи про Бога, не відчуваючи внутрішніх порухів, що підказували б Його існування.

Однак, чи достатньо лише слухання у акті віри, щоб правдиво жити вірою, зростати у ній, опиратися на неї?

Щоб відповісти на це запитання ми повинні найперше зрозуміти чим є правдиве слухання та якого його ціль.

На думку Й. Рацінгера людина отримує віру як дар, а не приходить до неї через особисті пошуки істини⁵. Богослов пише, що «християнська віра, вважає, що людина стає сама собою не через те, що робить, а через те, що вона приймає. [...] “Порятунок” людини пов’язаний з прийманням»⁶. Й. Рацінгер надає «прийманню» першість, адже вважає, що в основу стосунків людини і Бога закладено Його ініціативу та пропозицію. Людина ж із своєї сторони покликана почути та прийняти, тим самим стати подібною до Того, на чий образ і подобу вона сотворена: «він понизив себе, ставши слухняним аж до смерти, смерти ж – хресної» (Флп 2,8).

Називаючи віру послухом, Й. Рацінгер так пише про послух:

Послух означає, що ми заново вивчаємо природу нашого буття – сотвореність – і завдяки цьому самі стаємо правдивими. Послух означає, що ми визнаємо відповідальність основоположною формою нашого життя, і завдяки цьому влада, яка несла загрозу і небезпеку, стає надією. Цей послух належить Самому Богові, і з одного боку, він передбачає активні, жваві відносини з Богом, а, з другого боку, робить їх можливими, бо лише той, хто слухається, приймає Господа⁷.

Прийняти означає прислухатися та стати послухним Слову, яке скероване до людини. Прикладом такого послуху в Старому Завіті, для Папи Бенедикт XVI, в першу чергу є Авраам – «Батько віри».

У Рік віри, під час загальної аудієнції, Папа звернув увагу на два уривки із Послання до Євреїв: «Вірою Авраам, покликаний, послухався і вийшов до краю, що мав узяти у спадщину, і пішов, не знаючи, куди йде» (Євр 11,8) та Послання до Римлян: «Він, проти надії надіявшись, повірив...» (Рим 4,18). Бенедикт XVI

⁵ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 79.

⁶ Там само, 236.

⁷ Й. Рацінгер. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 82.

наголосив, що віра, надія та послух стали рушійною силою та, водночас, опорою, під час усієї мандрівки Авраама до обіцяної землі, і саме завдяки їм він міг розпізнавати Божу присутність у всіх труднощах з якими зустрічався на своїй дорозі⁸. Однак, Авраам не повірив би, якби не був відкритим слухати Бога, а якби не послухався, то його віра, так і ніколи не стала б для нього його надією та опорою, що запевняли б у Божій вірності.

Ще однією визначною особою, що стала прикладом послуху в Новому Завіті є Богородиця. Єлисавета називає Марію щасливою, через те, що та повірила Богові і через своє «так» стала послушною Його волі⁹. Тому, Й. Рацінгер роздумуючи над поставою Божої Матері, вважає, що «віра – це не якась позиція на рівні з іншими, а розпорядження власним буттям згідно з волею Божою, а, отже, волею Істини і Любові»¹⁰. Послух це не тільки почути і прийняти слово, але і виконати Його. Для Марії «послух віри» проявляється у довірі Богові та згоді з Його проханням стати Матір'ю Месії¹¹.

Для кожного християнина, Авраам та Марія є людьми послуху, тими, в кого можна вчитися цієї чесноти. Однак, послух належить не тільки до людської природи, але й божественної. Дивлячись на внутрітроїчні стосунки, які виражають суть божественної природи, безсумнівно можемо стверджувати, що послух в любові є принципом існування Бога. Також, аналізуючи поставу Ісуса Христа, можемо сказати, що Його буття – це послух волі Отця: «Хай не моя, а твоя буде воля!» (Лк. 22,42), наслідком чого стало Воплочення та прийняття

⁸ Пор. Benedict XVI. *General audience 23 January 2013* // vatican.va (25.11.2019).

⁹ «Щаслива та, що повірила, бо здійснився сказане їй від Господа» (Лк 1,45).

¹⁰ Рацінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 80.

¹¹ Пор. Іван Павло II. *Redemptoris Mater*, 13; також, II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium*. Львів 2014, 56: «Зволив Отець милосердя, щоб воплощенню передувала згода наперед визначеної матері: оскільки жінка [Єва] призвела до смерті, то щоб і до життя привела – жінка. Це преславно здійснилося в Матері Ісуса, яка привела на світ само Життя, що все оновлює, і яку Бог наділив дарами, гідними такого великого служіння. [...] Отож Святі Отці слушно вважають, що Марія не була просто пасивним знаряддям у Божих руках, а співпрацювала задля спасіння людства у свободі віри й послуху. Вона-бо, як мовить св. Іриней, “послухом стала причиною спасіння – і власного, і всього людського роду”. А тому багато давніх Отці у своїх проповідях охоче заявляють разом з Іринеем: “Вузол Євиного непослуху знайшов розв’язання через послух Марії; що діва Єва зав’язала через невірство – те Діва Марія розв’язала через віру; порівнюючи Марію з Євою, вони називають першу “матір’ю живих” і часто стверджують: “смерть – через Єву, життя через Марію”».

хресної смерті задля спасіння людства. Й. Рацінгер цитує Романо Гвардіні¹², який зазначає: «Усе буття Ісуса є пертворенням влади у послух... у послух волі Отця. Послух для Ісуса не є чимось другорядним, а становить суть Його буття»¹³.

Дивлячись на життя перших християн чи святих XX ст., що помирали за віру в часи переслідування, можемо сказати, що ці люди були впевнені у Божій вірності, вони вибирали Божу волю, бо знали, що в Ісусі ті, хто втрачає себе, знаходять, а ті, хто слухають і шукають Його волю, стають справді вільними.

На думку Й. Рацінгера, в сучасному світогляді дуже популярними є ідеї самодостатності та антиавторитарності, які в своїй основі не дають людині свободи, а лише дозволяють безвідповідально робити все що хочеш не відчуваючи за це докорів сумління. Однак, ці ідеї суперечать християнському розумінню людини та її свободи. Адже, як зазначає богослов:

Висловлюючись словами Христа, якраз тоді, коли ти вважаєш, нібито повинен сам собі належати та самого себе захищати, ти себе нищиш. Тому що не ти сам є твоєю твердинею; все засноване на любові, а значить, на даруванні себе, самозреченні, самовідтинанні. Лише коли ти себе даруєш, коли себе губиш, як каже Христос, – тільки тоді ти можеш жити¹⁴.

Бачимо, що Й. Рацінгер називає любов і самопожертву, твердинею людини, яка дозволяє їй жити. У свою чергу ще раз наголосимо, що віра і любов, є для богослова нероздільними чеснотами, які доповнюють одна одну, і не можуть існувати одна без одної. Саме тому, ставши Папою, він присвятив свої енцикліки темам любові, надії, правди та віри.

Із всього сказаного вище можемо ствердити, що для християнина жити вірою – це жити послухом. Що означає з'єднати свою волю із волею Бога, як вчить Ісус своїх учнів в Господній молитві: «Нехай буде твоя воля як на небі, так і на землі» (Мт. 6,10). Як зазначає Догматична Конституція II Ватиканського собору *Dei Verbum*: «Богові, що дарує на Об'явлення, треба віддати “послух

¹² Італійсько-німецький філософ і католицький богослов, що жив з 1885 по 1968 рр. Часто цитований Й. Рацінгером, який говорив, що Р. Гвардіні – «велика постать і християнський інтерпретатор світу та свого часу». Детальніше див. Zucal S. *The Intellectual Relationship between Joseph Ratzinger and Romano Guardini* // ewtn.com

¹³ Guardini R. *Die Macht. Versuch einer Wegweisung*. Würzburg 1952, 38. Цит. за: Рацінгер Й. *Нова нісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 71.

¹⁴ Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*. Львів 2007, 163-164.

віри». Цим людина добровільно повіряє себе уся, віддаючи “Богові, який об’являє Себе, повне підпорядкування розуму і волі” й охоче приймаючи дане Ним Об’явлення»¹⁵. Тому, Папа Бенедикт XVI часто повторює ідеї, які висловлював до понтифікату і звертає увагу на те, що християнин, який приймає волю Отця, віднаходить правдивого себе та отримує внутрішню свободу, бо «послух не має нічого спільного із зовнішніми обмеженнями і втратою самого себе», а навпаки, «лише поділяючи волю Бога ми досягаємо нашої правдивої ідентичності»¹⁶.

3.1.2. Слухання Божого Слова

Послух Божій волі пов’язаний із послухом Божому Слову через яке Господь говорить до людини. Тому, Й. Рацінгера зазначає:

Для того, щоб наш послух не був абстрактним і раптом не ототожнив Бога із проєкціями наших власних бажань, Господь різноманітними способами Сам конкретизував Себе. Передусім у Своєму Слові. І тому послух Богові є послухом Його Слову. Мусимо ставитись до Біблії із благоволінням і послухом, чого в наші часи часто не дотримуються¹⁷.

Про вірність Божому Слову Папа Бенедикт XVI згадував також на екуменічній Службі у Вестмінстерському абатстві, де зазначив, що бути вірним Божому Слову, яке є правдивим словом, вимагає від нас послуху (без інтелектуального конформізму та легкого пристосування до духу часу) за допомогою якого можемо глибше зрозуміти волю Бога¹⁸.

Правдиве слухання Божого Слова можливе лише у тиші. Тому, так важливо кожному християнину знаходити у своєму дні час для зосередження та молитви. «Молитва без віри стає сліпою, віра без молитви розпадається»¹⁹. Не даремно

¹⁵ II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Боже Об’явлення *Dei Verbum*. Львів 2014, 5, 25.

¹⁶ Benedict XVI. *Apostolic journey to Austria on the occasion of the 850th anniversary of the foundation of the Shrine of Mariazell* // vatican.va (08.09.2007).

¹⁷ Рацінгер Й. (Бенедикт XVI). *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 82.

¹⁸ Benedict XVI. *Apostolic journey to the United Kingdom. Address at the conclusion of the evening prayer Introductory words of His Holiness during the evening prayer* // vatican.va (17.09.2010).

¹⁹ Bogumił Gacka. *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI*, 229.

зазначив Папа Бенедикт XVI, що Слово Боже потрібно зробити душею та основою християнського життя²⁰.

Невід'ємною практикою молитовного життя християнина віддавна був метод *Lectio Divina*. Про нього згадує також Папа в Апостольському повчанні *Verbum Domini*, де пише, що ця молитва здатна «відкривати вірним скарби Божого Слова, а також творити зустріч із Христом, живим божественним Словом»²¹. *Lectio Divina* складається із чотирьох етапів: *lectio, meditatio, oratio i contemplatio*. Цей метод допомагає людині почути для себе конкретне слово, що стосується її щоденності.

Мовчання та споглядання допомагають людині почути Бога та, подібно до Богородиці, не тільки відповісти «так», але й зберігати це слово у своєму серці, дозволяючи йому самому діяти. Хоча, *contemplatio*, на перший погляд видається найпасивнішим етапом молитви, однак, саме тут людина може досвідчити слабкість своїх діл та силу своєї віри. Віра зроджує в людині довіру до Христа, дозволяє Йому перемінювати і наслідувати Його до кінця, віра робить людськи неможливі речі можливими у будь-якій ситуації²². Тому, такий важливий зв'язок віри і молитви, які «нероздільно пов'язані між собою»²³.

Папа Бенедикт XVI звертає увагу на уривок із 1 Послання апостола Петра²⁴, на основі якого приходиться до висновку, що тільки слухаючи, людина може зрозуміти справжнє значення Слова та дозволити йому перемінити себе та стати служителем істини²⁵. Ця переміна людини є необхідною в першу чергу для правдивого буття собою та життя вірою. Бо, тільки через навернення, людина може пізнати Бога. І власне «віра, – як пише Й. Рацінгер, – є наверненням [...] вона є зміною буття, і її приймає тільки той, хто змінюється [...] віра – це

²⁰ Benedykt XVI. *Posynodalna Adhortacja Apostolska Ecclesia in Medio Oriente* // vatican.va (14.09.2012) 71.

²¹ *Verbum Domini*, 87.

²² Пор. Benedict XVI. *Pastoral visit to Palermo. Homily* // vatican.va (03.10.2010). (25.11.2019)

²³ Рацінгер Й. (Бенедикт XVI). *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 79.

²⁴ «Очистивши послухом правди душі ваші для братньої нелицемірної любови, любіть гаряче один одного щирим серцем, відроджені наново не з тлінного насіння, а нетлінного: словом Божим живим і вічним» (1 Пт 1,22-23).

²⁵ Пор. Benedict XVI. *Eucharistic Concelebration with the members of the International Theological Commission. Homily* // vatican.va (06.10.2006).

щоденна нова зміна, і лише постійно наворачуючись упродовж життя, ми можемо збагнути, що означає промовляти «вірую»²⁶.

Також, ця переміна необхідна для правдивого стосунку з іншими. Адже, як пише Папа: «Наша апостольська й душпастирська діяльність ніколи не зможе бути ефективною, якщо не навчимося від Марії дозволяти Божому діянню формувати нас»²⁷.

Тому, Бенедикт XVI наголошує, що «*Lectio Divina* у своїй динаміці не закінчується, доки не дійде до дії, яка зробить життя віруючого даром для інших у любові»²⁸. Адже, християнська молитва не зосереджує людину лише на собі, але відкриває на «Ти» Бога та «ти» інших людей. Тому, молитва є «одночасно автентично особистою та спільнотовою»²⁹. Як зазначає Папа в енцикліці *Spe salvi*, молитва може очищати людину і відкривати її на стосунок тоді, коли вона з одного боку є особистою зустріччю «я» з живим Богом, а з іншого, просвічується молитвами Церкви і Святих, літургійною молитвою³⁰. На думку Бенедикта XVI, безсумнівним є той факт, що Слово Боже, хоч і звернене до кожного особисто, також творить спільноту, якою є Церква, «тому священний текст ми завжди повинні читати в єдності з Церквою», адже «Слово Боже нам дане для творення єдності, щоб з'єднати нас в Істині на нашому шляху до Бога»³¹.

Підсумовуючи згадаємо ще проповідь Папи Бенедикт XVI яку він виголосив на синоді єпископів, де наголосив, що Слово Боже є основою всього, всієї реальності в якій живе людина, а реалістом, назвав він того, хто будує своє життя на цій основі, адже початком і джерелом всього є Боже Слово, яке було споконвіку і яким є Сам Бог (Йо 1,1)³².

²⁶ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 44. Про навернення див. також: Рацінгер Й. (Бенедикт XVI), *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 217-236.

²⁷ *Verbum Domini*, 28.

²⁸ Там само, 87.

²⁹ Kongregacja nauki wiary. *List do biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej* // vatican.va (15.10.1989) 3.

³⁰ *Spe salvi*, 34.

³¹ *Verbum Domini*, 86.

³² Поп. Benedict XVI. *Celebration of the Third Hour. Address at the opening of the 12th Ordinary General Assembly of the Synod of Bishops* // vatican.va (6.10.2008). Також див. *Verbum Domini*, 10.

В цьому контексті важливо ще коротко наголосити на зв'язку Божого Слова та Церкви. Адже, на думку богослова, християнин ніколи не зможе проникнути в суть Святого Письма, якщо не буде брати участі в Літургійному житті та обмежиться лише індивідуальним читанням. Для Й. Рацінгера безсумнівним є те, що Слово Боже не перебуває за межами Христового Тіла, тому вірні покликані читати Його там, «де воно творило, і творить історію, де воно не виступає лише свідком минувшини, а є живою силою сьогодення: у Церкві Господа і її очима – очима віри»³³. Тому, послух Святому Письму, богослов називає також послухом Церкви і лише так, він не буде абстрактним. Адже, вірити для богослова означає бути з Церквою та в Церкві, яка є місцем для спільного пережиття і засвоєння Святого Письма³⁴.

Детальніше, ідеї Й. Рацінгера на цю тема зібрані в XI томі *Opera Omnia* під назвою *Teologia liturgii: sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*³⁵.

Отже, віра є послухом Божій волі, яку можливо почути і розпізнати через слухання Божого Слова у Святому Письмі та Літургії. Однак, це слухання, будучи як приватною, так і спільнотовою дійсністю, є можливе, також і в кожній хвилині життя, коли людина є уважною до того, що відбувається навколо, коли займає поставу чування та очікування.

Karol Wielgosz у своїй докторській праці на тему *Od dogmatu do kerygmatu. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji*, зазначає, що для Й. Рацінгера слухання Бога, особливо в контексті літургійному, є формою проповідування, євангелізації та місійної стратегії³⁶, про що детальніше поговоримо в наступному підрозділі.

Завершуючи цей підрозділ повернемося до теми першості приймання, на яку ми звернули увагу на початку. Адже, може виникнути небезпека прирівняти слухання із пасивністю, а послух із бездіяльністю. Й. Рацінгер вважає, що

³³ Й. Рацінгер (Бенедикт XVI), *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час*, 86.

³⁴ Пор. Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 21.

³⁵ Benedykt papież 1927-. *Teologia liturgii: sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego / Joseph Ratzinger*. Lublin 2012. (*Opera omnia / Joseph Ratzinger* ; t. 11)

³⁶ Wielgosz K. *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji* [PDF]. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski 2019, 226.

«першість приймання аж ніяк не прирікає людину на пасивність; вона не означає, що людина тепер могла б скласти руки на грудях», адже, на думку богослова, спершу приймаючи Боже Слово, Його волю, обираючи послух як поставу своєї віри, людина може з «відповідальністю та водночас розкуто, радісно та вільно чинити справи цього світу і ставити їх на служіння рятівній любові»³⁷.

Таким чином відповідаючи на питання, що було поставлене на початку цього підрозділу, можемо сказати, що слухання є невід'ємною частиною акту віри, саме воно провадить людину до правдивого розуміння віри та життя згідно нею. Слухання закладає добру основу, на яку людина може опиратися. Однак, важливо звернути увагу, що воно не є цілком само в собі, але провадить віруючого до дії, до вираження почутого, до сповнення Божої волі.

3.2. Віра діяльна

Через слухання людина пізнає ким є і водночас до чого покликана. Навернувшись, перемінивши свій спосіб життя, вона стає готовою, чи вірніше, Бог робить її готовою, бути Його свідком у цьому світі та стати буттям «для».

В Апостольському листі *Porta Fidei* Папа Бенедикт XVI з ентузіазмом закликає всіх християн шукати віру, укріплюватися у ній та визнавати її, що означає сповнювати своє апостольське покликання дане Богом в Таїнствах Хрещення та Миропомазання. Адже, як вважає Папа, саме віра «робить нас плідними, бо розширює наші серця в надії і робить нас здатними приносити свідчення, яке дає життя: в той же час, вона відкриває серця і розуми тих, хто слухає, щоб відповісти на Господнє запрошення прийняти його слово і стати його учнями»³⁸.

Християнин не може вважати віру лише своєю приватною справою і не може нею не ділитися, бо це в своїй суті суперечить природі віри, якою він живе. Суттєвим в поширенні віри, є не тільки проповідування вчення Церкви, але, в першу чергу, це свідчення Бога, якого особисто людина зустріла. Тому, Бенедикт

³⁷ Й. Рацінгер, *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 237.

³⁸ *Porta Fidei*, 7.

XVI буде неодноразово наголошувати, що «християнська віра є не теорією, а подією», а християнином є той, хто вірить у цю подію, в якій «Бог прийшов у світ – і Він діяв»³⁹. Тому, Папі залежить більше на вірі діяльній, ніж ідейній, теоретичній.

Називаючи віру діяльною ми маємо на увазі як активне слухання Бога, так і активну відповідь на почуте, що означає сповнення християнського покликання буття місіонером, яке заповів Ісус своїм учням: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа; навчаючи їх берегти все, що я вам заповідав» (Мт 28,19-20). Тому, в наступних пунктах будемо говорити про місійний вимір віри.

3.2.1. Євхаристія як серце місії

У праці *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, Й. Рацінгер згадує близькі для нашого українського контексту події, а саме як Володимир Великий вибирав релігію для руського народу. Богослов пригадує, як за легендою, визначними для князя стали слова його послів, що прибули з Константинополя і були враженні красою візантійського храму та урочистістю Літургії. Не будемо заглиблюватися в причини запровадження християнства в Київській Русі, але звернемо увагу на те, чому Й. Рацінгер пише про цю подію.

Використовуючи цю легенду, богослов хоче вказати на зв'язок літургії та місії. Тому, цікавою є його думка, що Літургія сама в собі не має місійної цілі, тобто не йдеться про навернення невіруючих, адже участь у ній беруть саме віруючі. Однак, Євхаристія, яка є центром Літургії, у своїй суті провадить до правдивої зустрічі з Христом, що, за легендою, і досвідчили руські послы. Тому, в Євхаристії сповняється місія Христа, де Він сам є головним місіонером.

Вже з кількох сторінок вище згаданої праці Рацінгера, на яких богослов аналізує зв'язок літургії та місії, можемо виокремити дві важливі тези. Перша полягає в тому, що Літургія закорінена у вірі, однак, за своїм характером не є

³⁹ Пор. Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 22.

місійною, і саме поняття «місійна літургія» є в своїй суті неоднозначним та проблематичним. В другій йдеться про те, що Літургія не має відправлятися з метою сподобатися людям, бо вона є службою Богу, а не видовищем, тобто у своїй суті є інтимною зустріччю Бога та людини⁴⁰.

Ці думки є дуже важливими для правдивого розуміння місійності. Адже, не можна вважати, що місія це лише проповідування певних побожних ідей чи, що її єдина мета це навернення невіруючих у християнство.

Після II Ватиканського собору і до сьогодні, церковний уряд активно наголошує на необхідності євангелізації, яку розуміє не тільки як проголошення слова про Бога, але свідченням Бога. Кожен християнин покликаний бути місіонером, однак, не кожен ним стає. І такі причини як некомпетентність, невміння проповідувати чи просто брак часу та багато інших є, насправді, другорядними і виникають через нерозуміння цього місійного покликання. Адже, полягає воно у свідченні Бога. Метою місії є не лише привести іншого до віри чи до глибшого стосунку з Богом, але, також, поглибити свою власну віру. Сповняючи місійне покликання людина утверджується у своїй вірі, поглиблює свій стосунок з Богом. Місія, опирається на віру, але і допомагає закласти вірі ще міцніший фундамент. Тому, віра в своїй суті є діяльною, місійною, і з цим погоджується також Папа Бенедикт XVI, який пише:

Віра зростає, якщо переживається як досвід отриманої любові і якщо передається як досвід благодаті і радості. Вона робить нас плідними, бо розширює наші серця в надії і робить нас здатними приносити свідчення, яке дає життя: в той же час, вона відкриває серця і розуми тих, хто слухає, щоб відповісти на Господнє запрошення прийняти його слово і стати його учнями. Вірні, як каже святий Августин, «зміцнюють себе вірою»⁴¹.

Тому, місіонер це той, хто в першу чергу сам зустрів Бога і постійно дбає про стосунок з Ним. І робить він це не лише під час приватної молитви, яка є дуже важливою для духовного життя, але й під час Літургії, на якій приймає Тіло і Кров Самого Бога.

⁴⁰ Поп. Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, 81-83.

⁴¹ *Porta Fidei*, 7.

Й. Рацінгер називає Євхаристію джерелом місії та містичним серцем християнства⁴². На думку Джона Беррі, дослідника Євхаристійної еклезіології Й. Рацінгера, для богослова важливо «щоб місія була не просто пропагандою певних ідей чи рекламуванням конкретної спільноти, а походила від Бога й провадила до Бога, вона повинна плинути з джерела глибшого й вищого, аніж просте переконування та реклама⁴³. Адже, як зазначає Ігнатій Антіохійський, якого цитує Рацінгер: «Християнство не є справою переконання, але справою величі»⁴⁴. Тому, св. Тереза з Лізьє наголошує, що місіонер не може думати лише про зовнішню діяльність, але мусить бути з Ісусом, а тим найглибшим центром з якого може черпати свій місійний запал є Євхаристійна зустріч⁴⁵.

Як підсумок, Й. Рацінгер зазначає, що віра, яка є динамічним джерелом місії, в якій світ стає живою жертвою, народжується тоді, коли Євхаристія звершується з єдиною ціллю – подобатися Богові.

Розпочавши своє апостольське служіння як наступника св. Петра, Папа Бенедикт XVI, під час першої проповіді наголосив, що «мета нашого життя - відкрити людям Бога», і далі продовжив: «Немає нічого прекраснішого, ніж дивуватися Євангелію, в якому зустрічаємо Христа. Немає нічого прекраснішого, ніж пізнавати Його та говорити іншим про нашу дружбу з Ним»⁴⁶.

Християнин, що живе вірою, покликаний ділитися нею і може робити це тоді, коли сам переживає зустріч із Христом в Євхаристії. По своїй природі, Таїнство Євхаристії спонукає вірних до прийняття та ділення з іншими. Як пише Папа в Апостольській адгортації *Sacramentum Caritatis*:

Ми не можемо приступати до євхаристійної трапези без участі в динаміці місії, яка починається в самому Серці Бога і має на меті, охопити всіх людей. Тому місіонерська спрямованість є складовою частиною євхаристійної форми християнського життя⁴⁷.

⁴² Поп. Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, 108. Також див.: Benedict XVI. *Angelus* // vatican.va (2.10.2005).

⁴³ Беррі. Дж. *Євхаристійна еклезіологія Йозефа Рацінгера*, 340.

⁴⁴ Див.: Ігнатій Антіохійський. Послання до Римлян 3, 3. Цит. за: Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, 108.

⁴⁵ Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary*, 109.

⁴⁶ Benedict XVI. *Mass, Imposition of the Pallium and Conferral of the Fisherman's Ring for the Beginning of the Petrine Ministry of the Bishop of Rome* // vatican.va (24.04.2005).

⁴⁷ Бенедикт XVI. Послесинопальное Апостольское Обращение *Sacramentum Caritatis* // vatican.va (22.02.2007) 84.

Бути з Ісусом, щоб діяти для Ісуса – в цих словах виражена вся суть буття місіонером. І першість є в саме в бутті та зустрічі з Самим Богом, де людина займає поставу пасивного та активного слухання. Тоді, Слово, яке людина почула спонукає її до дії, в якій, як любила говорити Мати Тереза, ми є лише Божими олівцями, що пишуть послання любові цьому світу.

В цьому контексті, важливо також звернути увагу на зв'язок Євхаристії з повсякденним життям християн. У вище згаданій адгортації Папа Бенедикт XVI наголосив, що «Євхаристійна духовність не зводиться до участі в Месі і почитанні Євхаристійних Дарів, але охоплює все життя»⁴⁸. Таким чином Євхаристія має за мету перемінити життя віруючих, щоб їхня віра була фундаментом, як особистого духовного життя, так і їхньої місії. «В Євхаристійному причасті, міститься факт “бути любленим” і, на відповідь “любити” інших. Євхаристія, яка не переходить в конкретну практику любові, стає обмеженою сама в собі», – пише Бенедикт XVI в енцикліці *Deus caritas est*⁴⁹.

3.2.2. Віра як місія, що сповнюється в бутті «для» іншого

Пасивне та активне слухання Бога справді можна вважати невід'ємними елементами євангелізації та місії. Але, це зовсім не означає, що потрібно зупинитись лише на цих формах місійної дійсності. На думку Папи Бенедикта XVI «правильна молитва – це процес внутрішнього очищення, що робить нас відкритими для Бога і тим самим відкритими для людей»⁵⁰.

Karol Wielgosz, аналізуючи богословські ідеї Й. Ратцінгера, вважає, що Євангеліє проповідується тоді, коли християнин дозволяє Богові порушити свої інтимні межі, тобто стати найближчим, дозволяє перейти через все, що захищає його свободу і дає згоду на формування свого сумління⁵¹.

⁴⁸ *Sacramentum Caritatis*, 77.

⁴⁹ *Deus caritas est*, 14.

⁵⁰ *Spe salvi*, 33.

⁵¹ Поп. Wielgosz K. *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji* [PDF]. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski 2019, 231. Також в цій праці детально розкривається зв'язок віри та сумління, див. 3.1.4. *Pełnienie woli Bożej. Posłuszeństwo wobec Boga*.

Дозволяючи Богові формувати себе, людина стає буттям «для». Й. Рацінгер, який є представником персоналістичного богослов'я, вважає, що особа будучи поодиноким індивідом, в християнстві має відкриватись на спільноту. Досить радикально висловився богослов у своїй праці *Вступ до християнства*:

Тому що християнство стосується цілості і може бути зрозумілим лише з огляду на спільноту та з погляду спільноти; позаяк воно є не спасінням поодинокого індивіда, а служінням цілості, від якої особа ані не може, ані не має права втекти; саме тому воно найрадикальніше визнає засаду «особи»⁵².

Важливо в цьому контексті наголосити що одна особа, Ісус Христос, став спасінням цілого світу, став буттям «для», адже був правдиво самим собою.

Свої богословські ідеї Й. Рацінгер продовжує розвивати і тоді, коли стає Папою Бенедиктом XVI. Неодноразово бачимо, як він повторює та поглиблює певні тези, зокрема ті, які є предметом дослідження в нашій праці. Таким чином, в енцикліці *Spe salvi*, Папа наголошує на ідеї буття «для» в контексті стосунку вірних з Христом, де пише: «Перебування у спілкуванні з Ісусом Христом залучає нас до Його буття “для всіх”, робить його нашим способом існування»⁵³.

Бачимо, що говорячи про місійний вимір віри, богослов мислить христоцентрично, опираючи ідею буття «для» на життя Христа та Його місію.

Для Й. Рацінгера основний закон християнського буття виражений у принципі «для іншого», в якому християнська віра розуміє особу як ту, яка живе не для себе самої, а для цілості, тому неодноразово богослов пише, що «християнство за своєю суттю означає перехід від буття для себе самого до буття для іншого»⁵⁴.

Христовий заклик «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи» (Мт 28,19), що був звернений до апостолів, стосується сьогодні і всіх християн, покликання яких проповідувати Божу любов цьому світу, засвідчуючи свою віру.

У статті *Христос, віра і виклик культур*, Й. Рацінгер зазначив, що християнство починалося із усвідомлення учнями їхньої вселенської місії, що її

⁵² Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 221.

⁵³ *Spe salvi*, 28.

⁵⁴ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 222-223.

довірів їм Христос, і яка полягала у передаванні віри всім людям, тому богослов вважає, що

Вони (апостоли) бачать у вірі благо, котре належить не лише їм, бо отримати його мають право всі. Апостоли були б невірні своєму Учителеві, коли б те, що отримали, не занесли аж до найвіддаленіших країв землі. [...] Місію розуміють не як захопницьку дію, що підкорює інших для здійснення над ними своєї влади, а як обов'язкове передавання блага, що було дане всім і якого всі так само прагнуть⁵⁵.

Проголошуючи Рік віри, Папа Бенедикт XVI нагадує, що «сьогодні, як і колись, він (Христос) посилає нас на шляхи світу проголошувати його Євангеліє всім людям на землі»⁵⁶. На Світовий день місії в 2012 році, Папа закликав усю Церкву, щоб місійність стала стилем життя кожного, що означало б пристосувати до цього свій щоденний спосіб життя, душпастирські програми, єпархіяльні організації, інститути богопосвяченого життя, церковні рухи, адже, «усі елементи великої Церковної мозаїки повинні відчувати сильний зв'язок із наказом Господа проголошувати Євангеліє так, щоб Христос проповідувався скрізь»⁵⁷. Бенедикт XVI неодноразово наголошує на місійній природі Церкви та необхідності жити згідно неї. Про це він писав, також, ще до часу свого Понтифікату. Зокрема згадаємо його працю *Радість віри*, де він наголосив, що «Церква за своєю суттю є місійною. Ми не можемо зберегти для себе слова вічного життя, які нам дає Ісус Христос, коли ми зустрічаємося з Ним: вони є для всіх, для кожної людини»⁵⁸.

Цей спосіб буття в свій основі базується на принципі любові. Любові до Бога, до ближнього і не тільки на даванні, але, також, на прийманні любові до себе. У 1 Посланні Йоана читаємо: «Ми любимо, бо він перший полюбив нас» (1 Йо 4,19). Бог заповідає людям любити один одного тому, що сам полюбив людей, зробив їх здатними любити і показав як можливо це здійснити. Й. Рацінгер наголошує на першості приймання, тому пише, що любов є даром, якому потрібно дозволити прийти, бо лише коли людина дозволяє себе любити, вона

⁵⁵ Рацінгер Й. *Христос, віра і виклик культур* // *Сопричастя* 4 (2002) 42.

⁵⁶ *Porta fidei*, 7.

⁵⁷ Бенедикт XVI. *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2012 r.* // vatican.va (06.01.2012).

⁵⁸ Ratzinger. *Radość wiary*. Częstochowa 2012, 114–115.

стає цілковито собою, а коли відкидає любов, то руйнує себе⁵⁹. Говоримо тут про Божу любов до людини, адже, саме із стосунку з Ісусом Христом, людина може навчитися бути для інших, як пише Бенедикт XVI: «Він (Христос) закликає нас присвячувати себе іншим, але лише в спілкуванні з Ним стає можливо, щоб ми дійсно жили для інших, для всіх»⁶⁰. І в цьому контексті можемо також правильно зрозуміти чим є дія. Богослов робить акцент на прийманні, щоб наголосити на важливості співпраці, адже «активність, що сама себе абсолютизує, що прагне здійснити людське буття лише власними силами, суперечить суті людського буття»⁶¹. Правдива діяльність можлива лише в синергії і здійснюється не заради самої праці, а як дія «для» інших.

Важливо також зрозуміти, що християнство виступає проти того, щоб людина замикалась лише на своїх стосунках з Богом, відповідно, була закритою на ближніх та Церковну спільноту. Підтвердження цієї думки знаходимо в наступному стиху 1 Послання Йоана: «Коли хтось каже: “Я люблю Бога”, а ненавидить брата свого, той неправдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить» (1 Йо 4,20). Папа Бенедикт XVI коментуючи цей уривок у своїй першій енцикліці *Deus caritas est* пише: «Лише моя готовність іти назустріч ближньому і свідчити йому любов роблять мене відкритими також і перед Богом. Лише служіння ближньому відкриває мені очі на те, що Бог робить для мене і як сильно Він мене любить»⁶². Таким чином любов, що є причиною місії і її сутністю, безпосередньо впливає на глибше переживання християнином своєї віри. Адже, маючи досвід Божої любові у своєму житті, переживаючи зустріч з іншим як Божим образом, людина переконується, не лише на рівні почуттів, але й на рівні розуму, що її віра не є безпідставною і що саме на неї вона може опертися.

⁵⁹ Пор. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 236.

⁶⁰ *Spe salvi*, 28.

⁶¹ Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм*, 236.

⁶² *Deus caritas est*, 18.

Ще одним аспектом, про який варто загадати у зв'язку віри, любові та буття «для», є принцип милосердя. Під час проведення XX Всесвітніх днів молоді Папа Бенедикт XVI закликав молодих людей бути свідками любові:

Якщо ми думаємо і живемо завдяки зв'язку з Христом, тоді нам відкриваються очі. Тоді не хотітимемо більше турбуватися тільки про себе самих, а зуміємо побачити, де і яким чином можемо бути потрібні. Живучи і чинячи так, дуже швидко зауважимо, що набагато краще бути корисними для інших, ніж турбуватися лише про власні вигоди, які нам пропонують⁶³.

Папа вважає милосердя обов'язком Церкви, тому розвиває цю тему в енцикліці *Deus caritas est*. Читаючи даний документ звернемо увагу на два цікавих і важливих моменти.

Перший стосується розвитку служіння бідним та потребуючим, особливо у ранній Церкві. Бенедикт XVI згадує про створення дияконії, що стала початком розвитку соціального служіння в Церкві. Папа звертає увагу, що дияконське служіння було цілісним і полягало не лише у роздаванні милості матеріальної, але «їхня місія справді була духовною, в ній реалізувалось основне завдання Церкви – діяльна і добре організована любов до ближнього»⁶⁴. Тобто, віруючі, яким довіряли це служіння, мали самі бути духовними людьми⁶⁵, і ділилися тим Богом в якого вірили засвідчуючи Його любов, яку самі пережили.

Другим моментом на який варто звернути увагу є те, що така форма служіння стала невід'ємною практикою Церкви на рівні із здійсненням Святих Таїнств і проповідництвом, тому Папа пише, що «Церква не може нехтувати справ милосердя так само, як не може нехтувати здійснення Таїн чи тлумачення Святого Письма»⁶⁶. Бенедикт XVI у енцикліці *Deus caritas est* детально описує як практика милосердя закорінювалась у Церкві, і як вона заклала основи соціальної доктрини Церкви. Ми не будемо розвивати цю тему тут, лише ще раз зазначимо, що добротність належить до природи Церкви, однак, Папа

⁶³ Бенедикт XVI. *Божя революція*. Жовква 2009, 75.

⁶⁴ *Deus caritas est*, 21.

⁶⁵ Див. Ді 6,1-6.

⁶⁶ *Deus caritas est*, 22.

наголошує, що вона не «засіб ідеологічної перебудови світу» та не «знаряддя прозелітизму», вона керується вірою, що чинна любов'ю⁶⁷.

Папа Франциск також вважав необхідним наголосити на Божому милосерді та практиці любові до ближнього серед усіх вірних. Тому, 2016-ий було проголошено Надзвичайним ювілейним роком Божого милосердя. А буллу *Misericordiae vultus*, Папа почав словами: «Ісус Христос є обличчям милосердя Отця. В цих словах знаходить свій синтез таємниця християнської віри»⁶⁸.

Блаженніший Святослав у посланні з нагоди проголошення Святого року Божого милосердя в УГКЦ, звернувся до вірних із словами:

Бути християнином означає насамперед повірити в Боже милосердя щодо себе, повірити в Божу любов. [...] Свята віра каже нам бачити нагоду здійснювати наше євангельське покликання: свідчити про великі діла Божого милосердя перед усім світом. Наші брати і сестри на рідних землях завжди пам'ятали про це покликання⁶⁹.

Підсумовуючи, хочемо згадати інтерв'ю Й. Рацінгера з Петером Зевальдом. Відповідаючи на одне з питань, що стосувалось нової євангелізації, богослов сказав: «Я вважаю, що ми потребуємо своєрідної революції віри – в різних аспектах цього поняття. Насамперед вона потрібна нам як відвага протистояти загальним переконанням»⁷⁰.

Загальні переконання сьогоденного світу спонукають людину зосередитись на собі, задовольняти свої потреби, встановлювати межі, за які інші не можуть переходити. І все це є добрим, коли допомагає людині більше любити себе та відповідно відкриватись на любов до інших, бо як вчить Друга Заповідь Любові: «Люби ближнього свого як себе самого». Однак, коли людина живе поверхово, не заглиблюючись в суть своєї природи, свого покликання, в сенс буття інших, сприймає життя як випадковість, то, для такої людини, віра також буде лише ідеологією, засобом для досягнення своїх бажань. Віра може стати

⁶⁷ Пор. *Deus caritas est*, 31-33.

⁶⁸ Francis. *Bull of Indiction of the Extraordinary Jubilee of Mercy Misericordiae Vultus* // vatican.va (11.04.2015) 1.

⁶⁹ Шевчук С. *Послання з нагоди проголошення Святого року Божого милосердя в УГКЦ* // synod.ugcc.ua (25.11.2015).

⁷⁰ Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером*, 36.

фундаментальною основою для християн тоді, коли вони плекають особистий та спільнотовий стосунок з Богом, контемплюють Його у своїй щоденності та продовжують Його місію свідчення Божої любові, через проповідь, Євхаристійну зустріч, діло милосердя, через буття «для» інших.

В цьому розділі ми зосередились на темах пасивної та активної віри, поглибили аспекти слухання та дії у акті віри. Ці теми стали важливими для нас через бажання зупинитись на засадах, що ними так часто нехтують, а які в своїй суті відображають як причини, так і напрямки в яких мають рухатись віруючі.

ВИСНОВКИ

Темою дослідження нашої магістерської роботи є поняття віри як фундаментальної основи християнського життя в працях Йосифа Рацінгера/Бенедикта XVI.

Ми поставили перед собою багато завдань, але в основу заклали чотири принципові питання: «Що таке віра?», «Для чого я вірю?», «Чому вірю в Церкві?» та «Що означає бути віруючим на щодень?». Така модель дослідження, на нашу думку, допомогла нам досягти поставленої мети роботи. В процесі написання ми розкрили внесок богослова у розуміння віри, а на основі його богословських праць побачили, як віра впливає на життя християн.

Під час нашого дослідження ми дійшли до наступних висновків.

У вступі ми зазначили, що не ставимо собі за ціль знайти універсальну дефініцію поняття віри, але хочемо подати різноманітність визначень, з метою дослідити різнобічність цього терміну. Власне, вся наша праця була наскрізь просякнута відповіддю на питання – «Що таке віра?». Ми подали близько 50 означень цього поняття, більшість з яких випрацював Йосиф Рацінгер/Бенедикт XVI. Таким чином, віра це: основа; переконання; вона живе реальністю, не створюючи паралельних дійсностей; дар та Об'явлення Бога; постава душі, через яку людина входить у життя Бога; міст між видим і невидимим; інша форма пізнання дійсності; двері до розуміння; відносини; вчинок довіри; згода; вибір буття з Богом; зустріч, віднайдення іншого; уважність і відповідь на божественну ініціативу. На основі наших досліджень можемо зробити висновок, що віра кидає виклик нашій здатності розуміти; апелює до розуму та шукає розуміння; через свій глибинний зв'язок із правдою відкриває нове бачення речей; перевищує всякий досвід; показує нам Бога; дає початок любові; пізнає через любов, не є плодом роздумів і не придумана людиною, але оповіщена і приходить ззовні; закликає до спільноти; є індивідуальним актом, вільною відповіддю людини на ініціативу Бога, але не є ізольованою від суспільства; має еклезіальний характер;

є відповіддю Церкви Христу; прагне до розповсюдження, запрошуючи інших розділити її радість.

У цій праці ми наголошуємо на поясненні поняття «віра» для того, щоб показати наскільки важливим є усвідомлене життя вірою. Адже, вірити – це не тільки сповідувати догми, але обрати віру як певний стиль життя. На основі праць богослова ми дійшли висновку, що віра проникає у всі сфери людської дійсності, вона стає фундаментом, на який справді можна опертися в моменти сумнівів та криз. Віра не суперечить людській природі, а навпаки допомагає людині вповні бути собою. Також, можна ствердити, що хоч віру можна означити та зрозуміти, вона все ж залишає в собі щось таємниче, що непідвладне людському розуму. Є ті, хто використовує це, щоб підкреслити ірраціональність віри, однак, ми вважаємо це її позитивною стороною, адже віра як акт не претендує на вичерпність, але залишає місце для Божої дії. В ході дослідження ми дійшли висновку, що безсенсовним є твердження «віра заради віри», адже людина вірить у Бога і заради Бога, бо відчуває глибинну потребу у Ньому. Вище сказане дає нам відповідь і на питання: «Для чого вірити?». Можна підсумувати це словами: «Якщо не вірите не встоїтесь, якщо не вірите не зрозумієте».

Наступні два питання «Чому вірю в Церкві?» та «Що означає бути віруючим на щодень?» стосуються віри як реляційної дійсності. Шукаючи відповіді на них, найперше ми з'ясували, що християнство розуміє людину як *особу*, а не як *ідивида*. На це вплинули, зокрема, столітні спроби пояснення догмату про Пресвяту Трійцю. Християнський наголос на особовості підвів нас до розуміння людини як суспільної істоти, що стало важливим для богословської думки Й. Рацінгера. Побіжно згадуючи проблему релігійного індивідуалізму, ми дослідили, що віра не береться ні звідки і не є продуктом власних домислів, а є об'єктивною. З іншої сторони – віра є особистим актом, приватним досвідом, однак, попри це, вона в своїй природі не ізолює людину від спільноти. Безсумнівно можемо ствердити, що в найглибшому значенні віра є еклезіальною, вона твориться у діалогічних відносинах на подібну внутрітроїчних взаємин та веде людину до *комунії*, в найглибшому значенні цього слова.

Щоб відповісти на останнє запитання: «Що означає бути віруючим на щодень?», ми, дослідивши богословські ідеї Йосифа Рацінгера/Бенедикта XVI, можемо зробити наступні висновки. Бути віруючим – це контемплувати Бога у своїй щоденності. Вся суть акту віри у слуханні, воно є підставою як для прийняття віри та її розуміння, так і для свідчення своєї віри у місійній діяльності, до якої покликаний кожен християнин. Вважаємо, що віра є діяльною. Вона може стати фундаментальною основою життя християнина, лише коли він зростатиме у ній. Останнє означає бути в контактi із Словом Божим, перебувати на молитві, приймати Живого Бога в Євхаристії та бути Його свідками у щоденності через спосіб життя, слова надії та діла любові – милосердя.

Важливо зазначити, що описане вище не є лише теоретичним опрацюванням теми віри. Адже, праці богослова базуються на особистому духовному досвіді та аналізі проблем конкретного суспільства, в якому він жив і для якого працював. З нашої сторони, ми будували своє дослідження таким чином, щоб показати особисту зацікавленість даною темою, акцентуючи на тих питаннях, які є актуальними для духовного життя християн в нашому українському контексті.

Вважаємо, що цим дослідженням, ми, з однієї сторони лише привідкрили дану тему для українського богослов'я, але з іншої – сподіваємося, що вона стане натхненням для майбутніх дослідників. Постать Йосифа Рацінгера/Бенедикта XVI мало досліджена в нашому контексті, хоча він є одним з найкращих сучасних апологетів віри. Також, питання віри, за кризою якої ми сьогодні спостерігаємо, не є дослідженим та популярним поза філософськими дискурсами співвідношення віри та розуму. Надіємось, що дана праця стане також в нагоді тим, хто шукає розуміння феномену віри та тим, хто хоче поглиблювати своє духовне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА:

Основні джерела

1. Бенедикт XVI. *Отці Церкви. От Климента Римського до святого Августина.* / перекл. с ит. (Серія «Современное богословие»). Москва 2012.
2. Бенедикт XVI. Послесинодальное Апостольское Обращение *Sacramentum Caritatis*. 22 февраля 2007 // vatican.va (18.11.2019).
3. Венедикт XVI, Енцикліка *Caritas in veritate*. Жовква 2010.
4. Венедикт XVI. *Божя революція* / перекл. з нім. Стасів В. Жовква 2009.
5. Венедикт XVI. Енцикліка *Deus Caritas Est*. Львів 2008.
6. Венедикт XVI. Енцикліка *Spe salvi*. Львів 2008.
7. Венедикт XVI. Післясинодальне Апостольське Повчання *Verbum Domini*. Львів 2011.
8. Венедикт XVI. *Світло світу: Папа, Церква і знаки часу. Розмова з Петером Зевальдом* / перекл. з нім. Голованова-Романів Н. Жовква 2015.
9. Венедикт XVI. *Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером* / перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2007.
10. Ратцингер Й. *В начале сотворил Бог...: о творении и грехопадении* / перевод. с нем. Витковский В. Москва 2009.
11. Ратцингер Й. *Сущность и задачи богословия. Попытки определения в диспуте современности* / перевод. с. нем. (Серія «Современное богословие») Москва 2007.
12. Ратцингер. *Вера - истина - толерантность: христианство и мировые религии* / перевод с нем. Верещагин Е. Москва 2007.
13. Ратцінгер Й. *Дороги віри в добу сучасних змін* // *Сопричастя* 3 (1998) 19-30.
14. Рацінгер Й. *Бог і світ: Тайнства християнської віри. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером* / перекл. з нім. Лозинська Н. Жовква 2009.

15. Рацінгер Й. *Вступ до християнства: Лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм* / перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2008.
16. Рацінгер Й. *Ісус з Назарету. Від Хрещення в Йордані до Переображення.* / перекл. з нім. Конкевич О. Жовква 2009.
17. Рацінгер Й. *Нова пісня Господеві. Віра в Христа та Літургію у наш час* / перекл. з нім. Голованова-Романів Н. Жовква 2011.
18. Рацінгер Й. *Христос, віра і виклик культур* // *Сопричастя* 4 (2002) 42-63.
19. Рацінгер Й. *Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів* / перекл. з нім. Конкевич О. Львів 2006.
20. Benedict XVI, *Homily of the Holy Father. Eucharistic Celebration Islinger Feld, Regensburg.* 12 september 2006 // *The Holy See vatican.va* (01.10.2019).
21. Benedict XVI. *Address of His Holiness Benedict XVI to the participants in the convention.* 19 october 2006 // *The Holy See vatican.va* (01.10.2019).
22. Benedict XVI. *Angelus.* 2 october 2005 // *The Holy See vatican.va* (03.12.2019).
23. Benedict XVI. *Apostolic journey to Austria on the occasion of the 850th anniversary of the foundation of the Shrine of Mariazell.* 8 september 2007 // *The Holy See vatican.va vatican.va* (25.11.2019).
24. Benedict XVI. *Apostolic journey to the United Kingdom. Address at the conclusion of the evening prayer Introductory words of His Holiness during the evening prayer.* 17 september 2010 // *The Holy See vatican.va* (22.11.2019).
25. Benedict XVI. *Apostolic Letter "Motu proprio data" Porta Fidei.* 11 october 2011 // *The Holy See vatican.va* (26.11.2019) [український текст цит. за catholicnews.org.ua, звірено з оригіналом].
26. Benedict XVI. *Celebration of the Third Hour. Address at the opening of the 12th Ordinary General Assembly of the Synod of Bishops.* 6 october 2008 // *The Holy See vatican.va* (25.11.2019).
27. Benedict XVI. *Eucharistic Concelebration with the members of the International Theological Commission. Homily.* 6 october 2006 // *The Holy See vatican.va* (25.11.2019).

28. Benedict XVI. *Mass, Imposition of the Pallium and Conferral of the Fisherman's Ring for the Beginning of the Petrine Ministry of the Bishop of Rome*. 24 april 2005 // *The Holly See vatican.va* (03.12.2019).
29. Benedict XVI. *Message for the celebration of the World Day of Peace*. 1 january 2007 // *The Holy See vatican.va* (12.11.2019).
30. Benedict XVI. *Message for the celebration of the World Day of Peace*. 12 january 2007 // *The Holy See vatican.va* (12.11.2019).
31. Benedict XVI. *Pastoral visit to Palermo. Homily*. 3 october 2010 // *The Holy See vatican.va* (25.11.2019).
32. Benedict XVI. *The Year of Faith: What is faith?* 24 october 2012 // *The Holy See vatican.va* (13.12.2019).
33. Benedykt papież 1927-. *Teologia liturgii: sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego / Joseph Ratzinger / wydanie polskie pod redakcją Krzysztofa Góździa, Marzeny Góreckiej ; przełożył Wiesław Szymona*. Lublin 2012. (Opera omnia / Joseph Ratzinger ; t. 11)
34. Benedykt XVI. *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2012 r*. 6 stycznia 2012 // *The Holly See vatican.va* (05.12.2019).
35. Benedykt XVI. *Posynodalna Adhortacja Apostolska Ecclesia in Medio Oriente*. 14 września 2012 // *The Holly See vatican.va* (25.11.2019).
36. Kongregacja nauki wiary. *List do biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej*. 15 października 1989 // *The Holly See vatican.va* (25.11.2019).
37. Ratzinger J. – Messori V. *Raport o stanie wiary: z ks. Kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio Messori*. Kraków 1986.
38. Ratzinger J. *Pielgrzymująca wspólnota wiary / redaktor S.O. Horn i V. Pfnür*. Kraków 2003.
39. Ratzinger. *Radość wiary / red. M. Romanowski*. Częstochowa 2012.
40. *Catechesis of the Holy Father during the Year of Faith* // *The Holy See vatican.va* (14.12.2019).

Додаткові джерела

1. Augustinus. *Confessiones* = Августин. *Сповідь* / перекл. з лат. Мушак Юрій. Львів 2008.
2. Sancti Anselmi Cantuariensis. *Monologium Et Proslogion* = Ансельм Кентерберійський. *Монологіон. Прослогіон* / перекл. з лат. Паранько Р., вступна стаття, коментарі Баумейстер А. Львів 2012.
3. Іван Павло II, Енцикліка *Fides et Ratio*. Київ-Львів 2000.
4. II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Боже Об'явлення *Dei Verbum* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 213-226.
5. II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 55-116.
6. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Католицької Церкви*. Львів 2002.
7. Франциск. Енцикліка *Lumen Fidei*. 29 червня 2013 // *The Holy See vatican.va* [український текст цит. за catholicnews.org.ua, звірено з оригіналом].
8. Шевчук С. *Послання з нагоди проголошення Святого року Божого милосердя в УГКЦ*. 25 листопада 2015 // *Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви synod.ugcc.ua* (08.12.2019).
9. Francis. Bull of Indiction of the Extraordinary Jubilee of Mercy *Misericordiae Vultus*. 11 april 2015 // *The Holly See vatican.va* (18.12.2019).
10. Francis. *General Audience*. 25 june 2014 // *The Holy See vatican.va* (17.12.2019).

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Беррі. Дж. *Євхаристійна еклезіологія Йозефа Рацінгера* // *Наукові записки УКУ XII. Серія Богослов'я* 6 (2019) 319-341.
2. Вилкен Р. Л. *У пошуках обличчя Божого: Введення у богослов'я ранньої Церкви* / наук. ред. і перекл. з англ. Тарас Тимо. Львів 2015.
3. Германова де Диас Е.В. *Основні ідеї та принципи богослов'я Й. Рацінгера* [PDF] // *periodicals.karazin.ua* (12.11.2019).

4. Говорун С. *Теоретичні засади православної еклезіології у її історичному розвитку* [PDF]. Доктор наук. Дисертація, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова 2019.
5. Горбань Р. *Персоналізм Ч. С. Бартніка: Різномасштабний філософсько-релігійний дискурс буття особи.* [PDF] Доктор наук. Дисертація, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України 2018.
6. Зізіулас Й. *Буття як спілкування: дослідження особистості і Церкви /* перекл. з англ. Верлока В., Козуб М. Київ 2005.
7. Марціновська Д. *Роль раціонального в релігії в інтерпретації Папи Бенедикта XVI* [PDF] // *Людинознавчі студії. Серія «філософія».* Випуск 32 (2015).
8. Муха О. *Співвідношення віри та розуму: дискусія триває. 7 грудня 2010* // *Релігія в Україні religion.in.ua* (12.09.2019).
9. Тейлор Ч. *Секулярна доба. Книга перша /* перекл. з англ. Панич О., наук. ред. Сігов К., Панич О. Київ 2013, 444.
10. *Тертуліан* // Шинкарук В. І. *Філософський енциклопедичний словник.* Київ 2002, 637.
11. Blanco Sarto. *A symphonic synthesis. The theological thought of Joseph Ratzinger/ Benedict XVI* [PDF] // *ET Studies. Journal of the European Society for Catholic Theology* 9 (2018/1) 117-142.
12. Blanco Sarto. *Logos and Dia-Logos: Faith, Reason, (and Love) According to Joseph Ratzinger* [PDF] // *Anglican Theological Review* 92/3 (2010) 499-509.
13. Br. Francis of the Child Jesus (Svajunas S. Nekrosius). *Act of Faith in the Thought of Joseph Ratzinger/Pope Benedict XVI* [PDF] (2017) 1-15.
14. Gacka B. *Znaczenie osoby w teologii Josepha Ratzingera-Benedykta XVI.* Warszawa 2010.
15. Morawa J. *Eklezjologia kardynala Josepha Ratzingera* [PDF]. Kraków 2013.
16. Ryan. J. A. *Individualism* // *The Catholic Encyclopedia.* Vol. 7. New York 1910. newadvent.org. (17.12.2019)

17. Smuniewski C. *Dar komunii w świetle katechez Benedykta XVI o Kościele* [PDF] // *Christianitas* 47 (2012) 172-192.
18. Wielgosz K. *Od dogmatu do kerygmatu : Josepha Ratzingera/Benedykta XVI teologia głoszenia, ewangelizacji i misji* [PDF]. Ph.D. Praca doktorska, Uniwersytet Śląski 2019.
19. Zollitsch R. *Enzyklika "Lumen fidei". Erzbischof Dr. Robert Zollitsch würdigt erste Enzyklika von Papst Franziskus 05.07.2013* // *Deutsche Bischofskonferenz dbk.de* (08.10.2019).
20. Zucal S. *The Intellectual Relationship between Joseph Ratzinger and Romano Guardini* // *ewtn.com* (08.12.2019).